

Επτάνησος Πολιτεία (1800-1807): τα μείζονα ιστορικά ζητήματα

επιμέλεια : Αλίκη Νικηφόρου

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΗΜΕΡΗΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ
ΚΕΡΚΥΡΑ, 18-19 Νοεμβρίου 2000

Γ.Α.Κ.- Αρχεία Νομού Κέρκυρας
Κέρκυρα 2001

ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ ΕΠΤΑΝΗΣΑ (1798-1814):
ΑΠΟΔΟΧΗ ΚΑΙ ΕΝΔΟΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΙΔΕΟΛΟΓΩΝ

Σύνθετη και συνάμα χαρακτηριστική παραμένει η στάση του Αδαμάντιου Κοραή απέναντι στις επτανησιακές εξελίξεις¹ κατά την κρίσιμη περίοδο που περιβάλλουν οι δύο γαλλικές κυριαρχίες των νησιών, η δημοκρατική και η αυτοκρατορική, δηλαδή ανάμεσα στα χρόνια 1798-1814. Πράγματι, οι αντιδράσεις του Κοραή κατά τα χρόνια αυτά, που είδαν την ίδρυση ενός πρώτου –έστω και υπό όρους– ανεξάρτητου κράτους στον ελληνικό χώρο, κυμάνθηκαν από τον πατριωτικό ενθουσιασμό έως την απόρριψη, περνώντας από τις ενδιάμεσες διαθέσεις της σιωπηρής αποδοχής και του κριτικού ενδοιασμού.

Η ερμηνεία των αντιφατικών αυτών στάσεων δεν είναι απλή, όπως δεν είναι διόλου απλή η ανάλυση πολλών αντιδράσεων του Αδαμάντιου Κοραή, ενός ανθρώπου με σύνθετο ψυχισμό, ακμαία ευθιξία και αιχμηρή σκωπτικότητα. Στην περίπτωση που μας ενδιαφέρει η ερμηνεία αποβαίνει δυσχερέστερη από το γεγονός ότι η επτανησιακή ιδιαιτερότητα τόσο η μορφωτική όσο και η κοινωνική ή η πολιτειακή, δεν εντασσόταν αυτόματως στο ιδεολογικό σχήμα στο οποίο μετείχε ο Κοραής, την ελληνική-“εθνική”, εκδοχή του οποίου επεξεργάστηκε στο τελευταίο μέρος του βίου του. Με το κείμενο αυτό θα επιχειρήσω να παρουσιάσω το ισχύον μεν αλλά αντιφατικό φάσμα των αντιδράσεων του Κοραή απέναντι στις δημόσιες επτανησιακές εκδηλώσεις κατά την περίοδο 1798-1814 και να διατυπώσω ορισμένες ερμηνευτικές υποθέσεις γύρω από αυτό.

Πρώτα τα ρεάλια: οι καθεστωτικές αλλαγές των Επτανήσων και η γενικότερη τοποθέτηση του Αδαμάντιου Κοραή. Ανατρέχω τις πρώτες συνοπτικά²:

1. Με το κείμενο αυτό δεν επιχειρείται η ανάλυση της σχέσης του Κοραή με διάφορους Επτανήσιους, ή των απόψεών του για την πνευματική τους παραγωγή. Γνωρίζουμε από πολλές πηγές ότι, σε προσωπικό επίπεδο, ο Κοραής τήρησε ίση στάση προς τους Επτανήσιους και τους Έλληνες που προέρχονταν από άλλες περιοχές.

2. Η βιβλιογραφία για τις γαλλικές περιπέτειες της Επτανήσου δεν έχει ανανεωθεί. Βλέπε συνοπτικά Ν. Μοσχονάς, “Τα Ιόνια Νησιά κατά την περίοδο 1797-1821”, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ΙΑ', 382-402 και αναλυτικότερα τις παλαιότερες εργασίες των G. Pauthier, *Les îles Ioniennes pendant l'occupation française et le protectorat anglais, d'après des documents inédits tirés*

Στις 17 Οκτωβρίου 1797, με την συνθήκη του Campoformio, η Δημοκρατία της Βενετίας διαμελίστηκε. Η πόλη της Βενετίας παραχωρήθηκε στον αυστριακό θρόνο, τα ιταλικά της εδάφη ενίσχυσαν την νεόκοπη Υπό των Άλπεων Δημοκρατία (République Cisalpine) ενώ οι ανατολικές της κτήσεις (τα Ιόνια και τα εξαρτήματά τους, οι περιοχές του Βουθρωτού της Άρτας και της Βόνιτσας), περιήλθαν στην κυριαρχία της Γαλλικής Δημοκρατίας. Οι δημοκρατικοί Γάλλοι θα παραμείνουν στα Επτάνησα έως τις αρχές του 1799. Θα τους διαδεχθούν οι Ρώσοι και οι Οθωμανοί τους σύμμαχοι, οι οποίοι θα ιδρύσουν την Επτάνησο Πολιτεία, πρώτο κρατικό μόρφωμα στις ελληνικές περιοχές κατά τους νεώτερους χρόνους.

Η Επτάνησος Πολιτεία, φόρου υποτελής στην Υψηλή Πύλη και υπό την προστασία του Τσάρου, γνώρισε δύο διαδοχικά συντάγματα, ένα πρώτο αριστοκρατικό που επωνομάστηκε “βυζαντινό” (επειδή συντάχθηκε και επικυρώθηκε στην Κωνσταντινούπολη, αλλά ίσως και επειδή ήταν εξαιρετικά πολύπλοκο) και ένα πρόσκαιρο δημοκρατικότερο, εκείνο της “Έντιμης Αντιπροσωπίας”, το οποίο δεν εφαρμόστηκε. Η Ιόνιος Πολιτεία θα διαρκέσει έως τα 1807. Στο διάστημα αυτό θα σημειωθούν αρκετά στασιαστικά ή χωριστικά κινήματα στα περισσότερα νησιά, κινήματα τα οποία καταστέλλονταν από ρωσικές και οθωμανικές στρατιωτικές επεμβάσεις.

Η συνθήκη του Τιλσίτ (7 Ιουλίου του 1807), που σφράγισε τον πόλεμο μεταξύ των Ρώσων και της συμμαχίας του Ναπολέοντα με τον Σουλτάνο, παραχωρούσε τα νησιά στους αυτοκρατορικούς Γάλλους. Αυτοί παρέμειναν επισήμως εκεί έως τις 26 Ιουνίου του 1814, οπότε τα παρέδωσαν στους Βρετανούς, ήδη ουσιαστικούς κυρίους των περισσοτέρων. Πράγματι, οι Βρετανοί είχαν υπό την κυριαρχία τους την Ζάκυνθο, την Κεφαλλονιά και την Ιθάκη από τον Οκτώβριο του 1809, και την Λευκάδα από τον Απρίλιο του 1810.

I. Ο ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΙΔΕΟΛΟΓΟΙ

Παράλληλα, οι κοινωνικές και πολιτικές ζυμώσεις της περιόδου παραμένουν καθοριστικές τόσο στην ευρωπαϊκή Δύση όσο και στον ελληνικό περίγυρο. Από την μία πλευρά, ο Διαφωτισμός, μέσα από την ώριμη έκφρασή του, εκείνη της Ιδεολογίας, εκδηλώνεται από τα 1789 και μετά ως

des papiers du général de division comte Donzelot, gouverneur général des îles Ioniennes sous le premier Empire, Paris, Duprat, 1863, Π. Χιώτης, *Ιστορία του Ιονίου Κράτους από της συστάσεως αυτού μέχρι της ενώσεως, έτη 1815-1864*, τόμοι 2, Ζάκυνθος, 1877, Γ. Ε. Μαυρογιάννης, *Ιστορία των Ιονίων Νήσων άρχομένη τῷ 1797 καί λήγουσα τῷ 1815...*, τόμοι 2, Αθήνα 1889, Ε. Rodocanachi, *Bonaparte et les îles Ioniennes. Un épisode des conquêtes de la République et du premier Empire (1797-1816)*, Paris, 1899.

ο καταλύτης της Επανάστασης, κεντρικός φορέας πνευματικών και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων. Συγχρόνως, στην ελληνική ανατολή, το κίνημα του Ρήγα και η ανάσχεσή του αλλά και η παρουσία των δημοκρατικών Γάλλων στα Επτάνησα, έδειξαν αφενός τις αντοχές και τα όρια του φαναριώτικου ριζοσπαστισμού και αφετέρου τις ελληνικές δεκτικότητες στις νεωτερικές επαναστατικές εφαρμογές.

Στο σημείο αυτό επιβάλλεται μιά παραδρομή προκειμένου να προβληθεί η ποιότητα της εμπλοκής του Κοραή στις θεωρητικές και πολιτικές ζητήσεις της εποχής και ειδικότερα η προσωπική του συνδρομή στο κίνημα των Ιδεολόγων. Η παραδρομή αυτή είναι απαραίτητη διότι η ένταξη του Κοραή στην Ιδεολογία διαμόρφωσε τη βάση του έργου και της δράσης του. Μολονότι η ένταξη αυτή έχει εντοπισθεί και τεκμηριωθεί συστηματικά³, αρκετοί μελετητές προχωρούν με μία χαρακτηριστική επιφυλακτικότητα ως προς το ζήτημα αυτό⁴. Η στάση αυτή δύσκολα δικαιολογείται.

3. Βλέπε τη διαπραγμάτευση του θέματος από τον Φίλιππο Ηλιού, "Στην τροχιά των Ιδεολόγων. Κοραΐς - Δαυπου - Φουρνάρης", *Χιακά Χρονικά Ι* (Αφιέρωμα στον Κοραή - Ανέκδοτα Κείμενα) 1978, 36-68. Ειδικότερα στη σ. 37: "... Το έργο του Κοραή εντάσσεται, οργανικά, μέσα στα πλαίσια της "Ιδεολογίας". Του Κοραή η μορφή, άλλωστε, είναι αυτή που κυριαρχεί στη περίοδο αυτή του νεοελληνικού Διαφωτισμού και ο Κοραΐς θα σταθεί ο κύριος αγωγός για τη μετακένωση των αντιλήψεων των Ιδεολόγων στην καθ' ημάς Ανατολή. Μένει, ακόμα, να διαπιστωθεί, με μεγαλύτερη ακρίβεια, σε τι βαθμό η εξέλιξη της σκέψης του καθώς και η εμφάνιση ορισμένων θεμάτων που ξεπηδούν, ξαφνικά, σαν κυριαρχικά, μέσα στο έργο του, χωρίς να υπάρχει αντίστοιχο ελληνικό ερέθισμα, συνδέονται με τις σταθερές αρχές αλλά και με τις συγκυριακές εκδηλώσεις του κινήματος των Ιδεολόγων στη Γαλλία. Θα σημειώσω, μόνο, εδώ, πως σε βασικά, συστατικά της, στοιχεία, η θεωρία και η πολιτική πρακτική του Κοραή φαίνεται να τροφοδοτήθηκαν, με τρόπο πολύ συγκεκριμένο, από τις επεξεργασίες που είχαν παρουσιάσει, για τα ίδια θέματα, οι Ιδεολόγοι...". Η Ρωξάνη Αργυροπούλου ("Η σκέψη των Ιδεολόγων στο έργο του Αδαμάντιου Κοραή", ανάπτυπο από τις εργασίες της Συνάντησης Κοραΐς και Χίος, Αθήνα 1985, σ. 31-46), μελετώντας βάσει των κειμένων τις επιδράσεις των Ιδεολόγων στο έργο του Κοραή, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο Κοραΐς παρέμεινε στενά συνδεδεμένος με τις πολιτικές τοποθετήσεις των Ιδεολόγων, αποδέχτηκε και καλλιέργησε τις ανθρωπολογικές και ηθικές απόψεις τους και ότι οι ποικίλες αναλύσεις του διατρέχονται από σταθερές Ιδεολογικές αρχές. Ο Αλέξης Πολίτης εμβάθυνε στις σχέσεις του Κοραή με τους Ιδεολογικούς κύκλους και ειδικότερα στη σχέση του Κοραή με τον Ιδεολόγο Fauriel ("Κοραΐς και Φωριέλ", *Ο Ερανιστής* 11(1974), σ. 265-295) και η Αικατερίνη Κουμαριανού μελέτησε τη σύνδεση του Κοραή με το Ιδεολογικό κίνημα όπως αυτή εκφράστηκε με την ενεργό συμμετοχή του στη σύσταση και τη λειτουργία της Εταιρείας των Ανθρωποπαρατηρητών ("Ο Κοραΐς και η Société des Observateurs de l'Homme", *Δίημερο Κοραή*, Αθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1984, σ. 113-142).

4. Ο Παναγιώτης Κονδύλης (*Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι φιλοσοφικές ιδέες*, Αθήνα, 1988, σ. 201-212), παραδέχεται μεν την ύπαρξη προσωπικών σχέσεων και δεσμών ανάμεσα στον Κοραή και τους Ιδεολόγους χωρίς να αναγνωρίζει σε αυτές φιλοσοφικές εξαρτήσεις. Με την άποψη αυτή συντάσσεται και ο Στάθης Γουργουρής στην ενδιαφέρουσα μελέτη του *Dreem Nation, enlightenment, colonization and the institution of modern Greece* (Stanford University Press, 1996, σ. 91-112).

Μετά την επιβλητική μελέτη του Georges Gusdorf⁵, γνωρίζουμε ότι οι Ιδεολόγοι δεν διαμόρφωσαν φιλοσοφική σχολή με την τεχνική έννοια του όρου αλλά, περισσότερο, ένα μορφωτικό και πολιτικό κίνημα. Η Ιδεολογία, περισσότερο από κοινή φιλοσοφική αντίληψη⁶, είναι μιά μορφωτική πρακτική και συγχρόνως μια πολιτική διαδικασία, που επιχειρεί να κατευθύνει και να σταθεροποιήσει την αστική δημοκρατική κοινωνία μετά τον επαναστατικό κλονισμό. Η Ιδεολογία εμπνέει ένα ευρύ κίνημα που απλώνεται γύρω από τον κεντρικό πυρήνα των φιλοσόφων Ιδεολόγων, έναν ευρύ κύκλο διανοουμένων χωρίς σαφή όρια. Το διανοητικό αυτό κλίμα επιτρέπει σε έναν σημαντικό αριθμό απόψεων και εφαρμογών να διατυπωθούν. Κοινός τόπος τους η πίστη στη φιλελεύθερη αστική δημοκρατία και η Ιδεολογία, ως μεθοδολογία της επιστήμης του συνόλου, που τείνει να περιλάβει στα αντικείμενά της όλους τους ανανεωμένους τομείς του επιστητού⁷. Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της είναι η σύνθετη θεώρηση του πολιτικού, του κοινωνικού και του πολιτισμικού. Η θεώρηση αυτή, ιστορική και εξελικτική, σηματοδοτεί την μετά την Τρομοκρατία εποχή και το ξεπέρασμα της “μορφωτικής επανάστασης” του 2^{ου} έτους (1793-4). Πρόκειται για την ήπια πλέον “παλιγγενεσία” (*régénéra-*

5. Georges Gusdorf, *La conscience révolutionnaire. Les Idéologues*, Paris Payot 1978, 8ο μέρος του έργου *Les Sciences Humaines et la pensée occidentale*, Paris, Payot, 1978.

6. Ορισμένοι ιστορικοί της φιλοσοφίας θέλουν να βλέπουν τους Ιδεολόγους ως μια αργοπορημένη εφαρμογή της αισθησιοκρατίας, ένα είδος σχολής που ακολουθεί και ολοκληρώνει την σκέψη του Condillac και καλλιεργεί έναν ιδιότυπο αθεϊσμό και έναν πρωτόγονο υλισμό. Πρώιμα αθεϊστικά και υλιστικά στοιχεία υπάρχουν σίγουρα στα κείμενα ορισμένων από τους “κεντρικούς” Ιδεολόγους, χωρίς ωστόσο να προσλαμβάνουν χαρακτήρα γενικευτικού και καθοριστικού. Μολαταύτα ο Π. Κονδύλης εντοπίζει στις χριστιανικές καταβολές της σκέψης του Κοραή, την κύρια διαφοροποίησή του από τους Ιδεολόγους. Εντούτοις ορισμένοι Ιδεολόγοι, όπως ο J.M. Dégérando, καλλιέργησαν μιά μεταφυσική και χριστιανική πλευρά της Ιδεολογίας (Βλ. Picavet, *Les Idéologues, Conclusions*, VIII). Ο Κοραής, στα 1806, προτείνει να μεταφραστεί το έργο του Dégérando για τη διδασκαλία της ιστορίας της Φιλοσοφίας στα ελληνικά σχολεία. (Βλ. *Άλληλογραφία*, II, 1966, 314). Ωστόσο έτσι θέλησαν να τους αντιμετωπίσουν οι μετριοπαθείς και θρησκευόμενες τάσεις οι οποίες τελικά επικράτησαν και προσπάθησαν να τους εξουδετερώσουν. Εκτός από την εχθρότητα του Ναπολέοντα, οι Ιδεολόγοι αντιμετώπισαν και την απόρριψη των φιλοσόφων του 19^{ου} αιώνα. Ο Gusdorf αφιερώνει εκατοντάδες σελίδες στην προσπάθειά του να ερμηνεύσει ό,τι αποκαλεί “η συνομωσία της σωπής”, που περιέβαλε το κίνημα των Ιδεολόγων, φαινόμενο, το οποίο κατά τον Γάλλο ιστορικό, διαρκεί έως τις μέρες μας.

7. Η τάση αυτή φαίνεται ξεκάθαρα σε όλα τα συλλογικά μορφώματα των Ιδεολόγων, από την οργάνωση του Institut και της Société des Observateurs de l'Homme έως τον Τύπο των Ιδεολόγων, και δικαιολογεί πολλά, και εκ πρώτης όψεως ασυνάρτητα, ξεστρατίσματα της Ιδεολογίας προς πάσα κατεύθυνση. Η εποχή των Ιδεολόγων παραμένει ωστόσο η εποχή που οι περισσότερες επιστήμες επανασταματοδοτήθηκαν ενώ, ταυτόχρονα δρομολογήθηκαν οι περισσότερες σύγχρονες κοινωνικές και ανθρωπιστικές προσεγγίσεις.

tion) των πολιτικών, κοινωνικών και πολιτισμικών θεσμών, που θεωρούντο διαβρωμένοι και εκφυλισμένοι (*dégénéérés*) από την μακρόχρονη δεσποτική διακυβέρνηση.

Η ένταξη του Κοραή στο κίνημα αυτό είναι πολλαπλή, συνεπής και συνεχής. Πρώτα οι κοινές πεποιθήσεις, η κοινή αντιμετώπιση των επαναστατικών εξελίξεων. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ανάμεσα στα 1795 και 1803, την εποχή που κυριάρχησαν πρόσκαιρα οι Ιδεολόγοι, ο Κοραής θα αναμιχθεί με χίλιους δυο τρόπους στα τεκταινόμενα. Η πρώτη δημόσια παρουσία του θα πραγματοποιηθεί στα 1796, με ένα κείμενο με το οποίο επιχειρεί να υπερασπισθεί το κύρος της Αθηναϊκής Δημοκρατίας από την διαβρωτική ανάλυση του *Cornélius de Pauw*⁸. Την ίδια χρονιά θα ολοκληρώσει και τη μετάφραση στα ελληνικά του νομικού και πολιτικού έργου του Beccaria, *Περί Άμαρτημάτων και ποινών*⁹, έργο που συμβάδιζε με τα επίκαιρα, τότε, αιτήματα των Ιδεολόγων, την προστασία της έννομης τάξης και την ενεργοποίηση μιας κοινωνίας ελευθέρων πολιτών¹⁰. Η επόμενη έκδοση του Κοραή, το *Περί ανέμων, υδάτων και τόπων του Ίπποκράτη*, ανταποκρίνεται επίσης στις ζητήσεις του κινήματος. Πέραν της αξίας την οποία προσέδιδαν στο αρχαίο κείμενο οι Ιδεολόγοι¹¹, η έκ-

8. Η μελέτη έχει τη μορφή επιστολής προς τον ελληνιστή Chardon de la Rochette και δημοσιεύθηκε στο *Magazin Encyclopédique* (2e année, 1796, vol. 4, σ. 213 κ.ε.). Τις δύσκολες στιγμές όταν οι Ιδεολόγοι συστρατεύονται προκειμένου να αποκαταστήσουν την αστική δημοκρατία στη Γαλλία, ο Κοραής προτείνει τα φιλολογικά του όπλα και υπερασπίζεται το πρότυπο της αθηναϊκής δημοκρατίας. Με αυτήν την φιλολογική εργασία, ο Κοραής ανασκευάζει τις θέσεις του C. de Pauw, (*Recherches Philosophiques sur les Grecs*, 2 vols., Berlin, 1788) ως προς τη λειτουργία του αθηναϊκού πολιτεύματος και ειδικότερα των απόψεων εκείνων που σχετίζονταν με ένα θρυλούμενο προφητικό και απόκρυφο κείμενο, προϊόν (κατά τον Pauw) της αθηναϊκής δεισιδαιμονίας και φαντασιοκοπίας (το υποτιθέμενο *testament secret des Athéniens*).

9. Βλ. Δ. Θεριανός, *Αδαμάντιος Κοραής*, Τεργέστη, Αυστροουγγρικό Λόυδ, τόμος I, σ. 325.

10. Το έργο του Cesare Bonesana, μαρκησίου του Beccaria (Μιλάνο, 1738-1794) χαρακτηριστικό δείγμα του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, αποτελεί μία θεωρητική δημοσιολογική προσέγγιση με ειδικότερη έμφαση σε ζητήματα εγκληματολογίας, δημόσιας διοίκησης και πολιτικής οικονομίας. Το *Περί άμαρτημάτων και ποινών* (1765), είναι ένα έργο διαποτισμένο από τις φιλοσοφικές και κοινωνικές αρχές του Διαφωτισμού, προωθημένη εφαρμογή του *Ésprit des Lois* του Montesquieu. Αποτελεί μία έντονη κριτική της απολυταρχίας στην νομοθετική της έκφραση και την ποινική πρακτική, μία διαμαρτυρία κατά των διακρίσεων και των προνομίων και ταυτόχρονα μία θερμή υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το έργο έτυχε θερμής υποδοχής στην Ευρώπη και επέδρασε ριζικά στην ανανέωση και μεταρρύθμιση του ποινικού δικαίου αρκετών κρατών. Μεταφράσθηκε αμέσως γαλλικά από τον εγκυκλοπαιδιστή André Morellet (1766). Ο Beccaria αποθεώθηκε κατά την θριαμβευτική επίσκεψή του στο Παρίσι.

11. Οι Ιδεολόγοι ανέμεναν την έκδοση του Κοραή. Ο Cabanis αναφέρεται συστηματικά στον Ίπποκράτη στο έργο του *Rapports du Physique et du moral chez l'homme* (1796), και είχε αφιερώσει μία σειρά μαθημάτων στον Ίπποκράτη (βλ. τον 5^ο τόμο των Απάντων του, που εξέδωσε ο Fr. Thurot στα 1823-1825). Την έκδοση του Κοραή παρουσίασε στον παρισινό φιλο-

δοση συνδέεται στενότερα με τον προβληματισμό της εποχής με το εκτενέστατο εισαγωγικό της μελέτημα, στο οποίο ο Κοραής μελετά την επίδραση του κλίματος στην ηθική και την πολιτική συμπεριφορά των ατόμων αλλά και τους λειτουργικούς μηχανισμούς των κρατών, συνδυάζοντας την ιατρική με τις επιστήμες του ανθρώπου, προτείνοντας μία “ιατρική και κοινωνική ανθρωπολογία”¹².

Η εκλογή του Κοραή στην Εταιρεία των Ανθρωποπαρατηρητών αποτελεί την επισφράγιση και την επισημοποίηση της σχέσης του με το κίνημα, επισημοποίηση η οποία θα επαναληφθεί και με την πρόταση που του απεύθυνθηκε να διαδεχθεί τον Villoison στο Collège de France. Το Υπόμνημα για την παρούσα κατάσταση του Πολιτισμού στην Ελλάδα, που θα αναγνώσει στους Εταίρους τον Ιανουάριο του 1803, διαπνέεται από τις μεθοδικές προσεγγίσεις των Ιδεολόγων. Ο Κοραής στο έργο αυτό μελετά την δυναμική των φυσικών, ηθικών, κοινωνικών και πολιτισμικών όρων που διαμορφώνουν και ενοποιούν το ελληνικό έθνος. Τα φαινόμενα προσεγγίζονται ως μία φυσική ιστορία του πολιτισμού, μια διερεύνηση των αιτίων της ακμής, της παρακμής και της παλιγγενεσίας του. Το εννοιολογικό σχήμα *dégénération - régénération* συμπληρώνεται εδώ από το αναλυτικό ζεύγος της βαρβαρότητας και του πολιτισμού.

Η εμπλοκή του Κοραή στην Ιδεολογία δεν είναι παροδική ούτε αποτέλεσε μία φάση στην πορεία της σκέψης του προς την ολοκλήρωση, όπως έχει υποστηριχθεί¹³. Οι επιλογές και η πρακτική του στάθηκαν σταθερές. Θα υπερασπισθεί μάλιστα ο ίδιος την Ιδεολογία, απαντώντας σε κριτική του Κοδρικά στα 1819, με τη αυτοσχέδιο διατριβή του *Νόμω Καλόν, Νόμω Κακόν*¹⁴, θα επανεκδώσει το Υπόμνημα και θα φροντίσει να δημοσιευτεί στο ελληνικό παρισινό περιοδικό *Η Μέλισσα* το καταστατικό της Société des Observateurs de l'Homme. Αλλά και μετά την έναρξη του ελ-

λογικό τύπο ένας συντάκτης ο οποίος υπογράφει με τα αρχικά CBN, αρχικά με τα οποία συνήθως υπέγραφε ο Cabanis (*Décade Philosophique*, messidor - fructidor an IX (1801), σ. 325-332).

12. Βλ. G. Gusdorf, *ό.π.*, σ. 451-476.

13. Βλ. Π. Μ. Κιτρομηλίδης, “Οι φάσεις της πολιτικής σκέψης του Α. Κοραή”, *Διήμερο Κοραή*, Αθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1984, σ. 102-112. Σύμφωνα με το μελέτημα αυτό η Ιδεολογική φάση της σκέψης του Κοραή δρομολογείται από τα 1803 και μετά (σελ. 108).

14. “... Ἡ θρασυτής [του Κοδρικά] τὸν ἔσπρωξε νὰ συγχύσει καὶ τὴν Ἰδεολογίαν μέ τὴν Σπινουσικὴν αἵρεσιν, χωρὶς νὰ ἡξεύρει τί εἶναι Ἰδεολογία, τί Σπινουσικὴ αἵρεσις. Ἡ καὶ νὰ συλλογισθῇ, ὅτι ἐδάγκαν' ἐν ταύτῳ καὶ ἄνδρας ἐπισήμους τοῦ εὐγενεστάτου γένους τῶν Γάλλων, μεταξύ τῶν ὁποίων ἀπέλαυσε φιλόανθρωπον ἀσυλίας. Ἡ καὶ νὰ ἐνθυμηθῇ ἀπὸ τίνα πρῶτον ἐφωνήθη ἢ κατάκρισις τῆς Ἰδεολογίας. Ἐάν ὁ πρῶτος κατήγορος αὐτῆς, ἀντί νὰ τὴν σκώπητ' διὰ τοῦ στόματος τῶν κολάκων του, ὡς ΝΕΦΩΔΗ, ἐλάμβανεν ἀπ' αὐτὴν πορίσματα νομίμου κυβερνήσεως, δὲν ἤθελε κρημνισθῇ εἰς τὸν βυθὸν τῆς δυστυχίας ἀπὸ τὸν ὕψιστον τῆς τύχης βαθμόν. Δὲν εἶναι νεφώδης, ἀλλ' ἐξεναντίας σαφεστάτη εἰς τοὺς ἡξεύροντας νὰ συλλογίζονται, καὶ ὑπέμετρα σαφῆς εἰς τοὺς ζητούντας νὰ ἐμποδίσωσι τὸ συλλογίζεσθαι...”

ληνικού απελευθερωτικού αγώνα θα επεξεργαστεί για την επαναστατημένη Ελλάδα το πρώτο της σύνταγμα, πάνω στις βάσεις του Ιδεολογικού γαλλικού συντάγματος του 1795, θα επανεκδώσει τον Beccaria στα 1823¹⁵, και θα εμπλακεί (εάν δεν ενορχηστρώσει ο ίδιος) στην ελληνική εκδοχή των Ιουλιανών και στην ανάκαμψη των ιδεολογικών δημοκρατικών διεκδικήσεων, αντιπολιτευόμενος σθεναρά τον Καποδίστρια σε σημείο ώστε να θεωρηθεί ο ηθικός αυτουργός της δολοφονίας του Κυβερνήτη¹⁶.

Ο Κοραής παραμένει Ιδεολόγος. Ιδεολόγος με τον τρόπο των Ιδεολόγων, όχι μέσα από ένα σύστημα προσωπικών εκλεκτικών επιλογών, οι οποίες λόγω της περιρρέουσας ατμόσφαιρας τον έφερναν, περιστασιακά, κοντά σε ιδεολογίζουσες θέσεις και απόψεις. Το συγκεκριμένο αυτό σύστημα-πλαίσιο πολιτικών και μορφωτικών αξιών βρίσκει στην περίπτωση του Κοραή έναν ακόμη πολιτικά ενεργό διανοούμενο, προπαγανδιστή των θεσμικών αξιών της αστικής δημοκρατίας, της κοινωνικής ελευθερίας, της αδελφότητας, της ισονομίας και της αρετής. Η σκέψη και η δράση του εντάσσονται απολύτως στο γενικό σχήμα, διαθέτοντας αρκετά ειδικά χαρακτηριστικά, όπως μια ισχυρή λόγια τονικότητα και ουμανιστικές, ενίοτε χριστιανικές καταβολές.

Οι Ιδεολόγοι υιοθέτησαν και προώθησαν τις απόψεις του. Ο λόγιος παρισινός Τύπος, ιδίως ο προσκεείμενος στους Ιδεολόγους (*Décade Philosophique*, *Magasin Encyclopédique*, *Moniteur*) ανάμεσα στα 1798 και τα 1810 φιλοξένησε και ενθάρρυνε τις απόψεις του. Οι άνθρωποι που τις παρουσίασαν και τις σχολίασαν ήσαν όλοι ελληνιστές ή ελληνίζοντες λόγιοι, οικείοι οι περισσότεροι του Κοραή, μέλη του Ινστιτούτου, του Γαλλικού Κολεγίου, της Εταιρείας των Ανθρωποπαρατηρητών, με άλλα λόγια ενταγμένοι στα συλλογικά μορφώματα των Ιδεολόγων και, ορισμένοι από αυτούς (όπως ο Cabanis, ο Thurot, ο Fauriel ή ο Clavier), κοντά στο κέντρο του κινήματος. Η ύπαρξη και η συνοχή αυτής της ομάδας ελληνιστών λογίων και διανοουμένων, στραμμένων προς την αρχαία και τη νεώτερη Ελλάδα, μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι μέσα στην ευρυχωρία των αποδοχών των Ιδεολόγων, λειτούργησε και ένας επί μέρους κύκλος, ο οποίος απετέλεσε ένα είδος “ελληνικού πυρήνα” της Ιδεολογίας, ενεργός συντελεστής του οποίου βρέθηκε και ο Αδαμάντιος Κοραής¹⁷. Η ε-

15. Για τη διατήρηση, εκ μέρους του Κοραή, των επαναστατικών ιδεών και ειδικότερα εκείνης της ισότητας, βλ. Socrate C. Zervos, “Les idées révolutionnaires sur l'égalité et les conflits sociaux en Grèce du XIXe siècle. Le cas d'Adamance Coray”, *La Révolution Française et l'Hellénisme Moderne, Actes du IIIe Colloque d'Histoire (Athènes 14-17 Octobre 1987)*, Athènes, CRN-FNRS, 1989, σ. 259-268.

16. Βλ. Χρ. Λούκος, *Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια 1828-1831*, Αθήνα, 1988, ειδικότερα στις σ. 233-238 & 263-274.

17. Βλ. Georges Tolias, *La Médaille et la Rouille, l'image de la Grèce moderne dans la Presse*

φαρμογή της Ιδεολογίας στις ελληνικές σπουδές εμφανίζεται ως μία ανανέωση του πεδίου και των μεθόδων των ελληνιστών, μια νέα “διεπιστημονική” προσέγγιση ιστορικού και κριτικού χαρακτήρα. Με τον τρόπο αυτό επιχειρήθηκε να ξεπεραστεί αφενός μεν η φιλολογική και λογοτεχνίζουσα (*bellelettriste*) προσέγγιση του κλασικισμού και αφετέρου, η λόγια και αποσπασματική ενασχόληση των αρχαιοδιφών (*antiquaires*).

II. ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ ΣΤΙΣ ΤΥΧΕΣ ΤΩΝ ΕΠΤΑΝΗΣΩΝ

Γνήσιος δημοκράτης πατριώτης, ο Κοραής πίστεψε στη δυναμική επέλαση των γαλλικών δημοκρατικών στρατευμάτων, στην απελευθέρωση των λαών από τα απολυταρχικά καθεστώτα και στην συνακόλουθη απελευθέρωση της Ελλάδας. Επιστράτευσε για το σκοπό αυτό όλες του τις δυνάμεις. Συνέταξε και δημοσίευσε ανώνυμα την *Αδελφική Διδασκαλία* (1798), σφοδρή αν και λίγο καζουίστικη αντίρρηση στην *Πατρική Διδασκαλία* του Πατριάρχη Ιεροσολύμων Ανθίμου, αναμενόμενη αντίδραση της Ορθοδόξου Εκκλησίας στην διάδοση των δημοκρατικών ιδεών. Λίγο αργότερα συνέταξε, πάλι ανώνυμα, το *Ώσμα Πολεμιστήριο* των Ελλήνων που πολεμούσαν για την Ελευθερία στην Αίγυπτο στο πλευρό των Γάλλων¹⁸ (1800) και το *Σάλπισμα Πολεμιστήριο*¹⁹, που παρότρυνε τους Έλ-

littéraire parisienne (1794-1815), Paris-Athènes, Hatier, 1997, ειδικότερα το κεφάλαιο L'Institut National; Idéologie et Hellénisme, σ. 51-62. Στον ελληνικό πυρήνα της Ιδεολογίας, θα μπορούσαμε να περιλάβουμε τους ακόλουθους ελληνιστές, συνδυάζοντας τα σχετικά μέλη του Ινστιτούτου και της Εταιρείας των Ανθρωποπαρατηρητών: (a. Institut 1803, b. SOH, c. Institut 1816:) Choiseul-Gouffier (a), Edme Mentelle (a), Gosselin (a), Vilhoison (a, b), Mongez (a), La Porte du Theil (a), Ginguené (c), Quatremère de Quincy (c), Millin (b, c), Gail (c), Clavier (c) Amaury Duval (c), Barbié du Bocage (c), Boissonade (c), Letronne (c), Coray (b). Αξίζει να σημειωθεί, ότι ο Stendhal, επίγονος των Ιδεολόγων (Gusdorf, ό.π., 542), εκτιμούσε στα 1825 ότι οι μόνοι καλοί φιλόλογοι στη Γαλλία βρίσκονταν πλέον έξω από τους ακαδημαϊκούς θεσμούς. Ονοματίζει τέσσερις, ως τους λαμπρότερους επιζώντες της Ιδεολογίας, τους Κοραή, Champollion, Fauriel και Hase, τους οποίους θεωρεί ως τον φόβο και τον τρόπο των ακαδημαϊκών (το παραθέτει η Αικ. Κουμαριανού, “Ο Κοραής και η Société...” ό.π., σ. 141-142).

18. Στη Στρατιά της Ανατολής, ο Βοναπάρτης είχε επιστράτευσει και μερικές εκατοντάδες Ελλήνων, οι οποίοι απετέλεσαν Le Bataillon Grec des chasseurs d'Orient. Έχει σωθεί μία ενδιαφέρουσα επιστολή του Κοραή προς τον φίλο του Αλέξανδρο Βασιλείου (Παρίσι, Μάρτιος του 1801) με την οποία ο Κοραής αναζητά τρόπους ώστε να αποσπασθεί στην Αίγυπτο ο Ζακύνθιος Ιωάννης Μάης, ο οποίος είχε καταταχθεί στο γαλλικό στρατό, αλλά παρέμενε, άπραγος, στη Μασσαλία. Βλ. Αδ. Κοραής, *Αλληλογραφία*, τόμος 2, Αθήνα 1966, σ. 21-22. Για την ενδεχόμενη απόδοση στον Μάη της συγγραφής του Ρωσσαγγλογάλλου, βλ. Κ. Θ. Δημαράς, “Δύο ακόμη αθησαύριστα απόγραφα του ‘Ρωσσαγγλογάλλου’”, *Ο Ερανιστής* 3(1965), 13, σ. 1-11.

19. Αλεξάνδρεια (=Παρίσι), 1801.

λῆνες να συνδράμουν τους Γάλλους στην Αίγυπτο, “τῆς ὁποίας ἡ ἐλευθερία εἶναι τῆς Ἑλλάδος ὅλης κοινὴ σωτηρία”. Ανάμεσα στα ανώνυμα αὐτά ἔργα αὐθόρμητης δημοκρατικῆς καὶ πατριωτικῆς προπαγάνδας, ὁ Κοραῆς ἐξέδωσε τους *Χαρακτήρες* τοῦ Θεόφραστου με τὴν μετάφρασή τους στα γαλλικά, καὶ ἀφιέρωσε τὸ ἔργο στους ἐλεύθερους Ἕλληνες τῶν Ἰονίων Νήσων, τὸν 7^ο χρόνο τῆς ἐλευθερίας, στα 1799.

“AUX GRECS LIBRES DE LA MER IONIENNE.

Une grande nation, conduite par les lumières, & marchant sur les pas de nos ancêtres, vient de briser vos fers. Elle vous offre avec la liberté tous les moyens de devenir les émules, peut-être même les rivaux des anciens Grecs. Un de ces moyens est de vous familiariser avec la connoissance de la langue de ces derniers, & de celle que parlent vos libérateurs. L’ une, qu’on peut à juste titre nommer la langue des Dieux, éclaira une grande partie de l’ancien continent. L’ autre, appelée la langue de la raison & de la Philosophie, ne tardera point à instruire tout l’Univers. En vous offrant dans ces deux langues une partie de mes faibles travaux, loin de vouloir vous flatter par une dédicace banale, mon dessein est de vous rappeler ce que vous fûtes dans les beaux jours de notre commune Patrie, ce que vous pouvez redevenir pour votre propre bonheur & pour celui de vos frères, qui gémissent encore sous un sceptre de fer. Puisse votre exemple les consoler de leur maux, en offrant à leurs yeux mouillés de larmes la perspective d’un avenir plus heureux!

CORAY, D.M.”

Ἡ ἀφιέρωση τῶν *Χαρακτήρων* εἶναι ἡ πρώτη ἐπώνυμη καὶ δημόσια στράτευση τοῦ Κοραῆ καὶ ἀναφέρεται ἀμέσως στὶς τύχες τῶν Ἑπτανησίων. Στὸ κείμενο αὐτό ὁ Κοραῆς υπογραμμίζει τὴν κοινωνικὴ ἀπελευθέρωση τῶν Ἰονίων ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατικὴ διακυβέρνηση τῆς Βενετίας, ποὺ συνεπαγόταν ἡ προσάρτησή τους στὴ Δημοκρατικὴ Γαλλία, τὸ μέγα φωτισμένο ἔθνος²⁰. Ἡ ἀπελευθέρωση αὐτή, σύμφωνα πάντα με τὴν ἀφιέρωση τοῦ Κοραῆ, ἐπέτρεπε στους Ἕλληνες νησιώτες νὰ δρομολογήσουν

20. Ὁ ὅρος *Μέγα ἔθνος* (*La Grande Nation*) ἦταν σε εὐρεία χρῆση κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐξαγωγῆς τῆς Ἐπανάστασης (1794-1799). Σηματοδοτεῖ τὸ ἔθνος ποὺ ἀπελευθερώνει, ποὺ χειραφετεῖ ἐθνικά καὶ κοινωνικά, ἐμφορούμενο ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 1789. Βλ. Jacques Godechot, *La Grande Nation*, Paris, Aubier, 1983. ΓΙΑ τὴν ἐκδοσὴ τῶν *Χαρακτήρων* τοῦ Θεόφραστου καθὼς καὶ ἐκείνη τοῦ Ἱπποκράτη, βλ. Catherine Koumariou, “Coray et l’héritage de la Grèce classique: Les éditions françaises des œuvres de Théophraste et d’Hippocrate”, στο: *La Grèce moderne et l’Héritage du passé, textes réunis* par Renée Richer, Centre Universitaire d’études Grecques Modernes, Nice, 1997, σ. 85-97.

την πνευματική τους αναγέννηση, η οποία στο ιδεολογικό του σύστημα συνεπαγόταν τον εξελληνισμό της παιδείας τους και την επαναδραστηριοποίηση των κλασσικών αξιών και του αρχαίου ελληνικού πνεύματος γενικότερα²¹. Μέσον και προϋπόθεση προκειμένου να επιτευχθεί αυτή η ελληνική μορφωτική επανάσταση ήταν η παράλληλη γνώση της αρχαίας ελληνικής και της γαλλικής γλώσσας, της γλώσσας των Θεών (που φωτίσε τον αρχαίο κόσμο) και της γλώσσας του ορθού λόγου και της φιλοσοφίας (που δεν θα αργούσε να φωτίσει την οικουμένη). Η δίγλωσση (αρχαία ελληνικά και γαλλικά) έκδοση των *Χαρακτήρων* του Θεόφραστου, ενός έργου με έντονο ηθικό χαρακτήρα, εξυπηρετούσε θαυμάσια πολλαπλές προοπτικές.

Με αυτήν την αφιέρωση ο Κοραής πρότεινε στους Επτανήσιους το ενοποιητικό πρότυπο της ελληνικής παιδείας, που για αυτόν περνούσε από τον διπλό δίαυλο του εξελληνισμού και του εξευρωπαϊσμού. Τους παρότρυνε να γνωρίσουν αυτό που υπήρξαν οι Έλληνες κατά την αρχαιότητα και αυτό που θα μπορούσαν να γίνουν πάλι, για το καλό τους και για το καλό των αδελφών τους που υπέφεραν πάντοτε κάτω από τον ζυγό.

Η δεύτερη και τελευταία δημόσια αναφορά του Κοραή στους Επτανήσιους κατά την περίοδο που μας απασχολεί, ήρθε στα 1802, με τη λακωνική αφιέρωση της έκδοσης της μετάφρασης του *Περί άμαρτημάτων και ποινών* του Beccaria:

ΑΓΑΘΗ. ΤΥΧΗ.
ΤΗ ΝΕΟΣΥΣΤΑΤΩΙ.
ΤΩΝ. ΕΠΤΑ. ΝΗΣΩΝ.
ΕΛΛΗΝΙΚΗ. ΠΟΛΙΤΕΙΑΙ.
Ο. ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ.
ΤΗΝ. ΒΙΒΛΟΝ.
ΔΙΑ. ΤΑΣ. ΧΡΗΣΤΑΣ. ΕΛΠΙΔΑΣ.
ΑΝΕΘΗΚΕ.

Το ζήτημα τόσο της επιλογής του κειμένου του Beccaria όσο και των θέσεων που εκφράζει ο Κοραής στην εισαγωγή και τα σχόλιά του, παραμένει ακόμη ανοιχτό απασχολώντας διαρκώς τις κοραϊκές σπουδές. Η μετάφραση του έργου αποσκοπούσε να γαλουχήσει τις ανερχόμενες ηγετικές ομάδες στην Ελλάδα. Στο εισαγωγικό μελέτημα της μετάφρασης, ο Κοραής απευθύνεται στους μορφωμένους νέους της Ελλάδας και στους εύπορους “φιλογενείς” ή “φιλέλληνες”, με άλλα λόγια στην διανόηση και τους αστούς, τα δύο νεόκοπα κοινωνικά μορφώματα που καλούνταν να ασκήσουν την ηγεμονία τους, όχι μόνο στο χώρο της παιδείας αλλά και σε αυτόν της διοίκησης. “Σεῖς εἴσθε τήν σήμερον”, γράφει ο Κοραής, “οἱ

21. Βλ. G. Tolias, *La Médaille et la Rouille... ό.π.*, ειδικότερα το τρίτο μέρος (“Hellénisation et occidentalisation de la culture grecque moderne”, σ. 335 - 435).

παιδευταί καί διδάσκαλοι τῆς Ἑλλάδος, καί θέλει ἔλθει καιρός, ὁπότεν ἡ Πατρίς ἔχει νά ζητήσῃ νόμους ἀπό σᾶς. Πῶς ἔχετε λοιπόν νά διδάξετε τοὺς ἄλλους τὴν δικαιοσύνην καί τὴν ἀρετὴν; πῶς ἔχετε νά τοὺς μάθετε τὰ καθήκοντα τοῦ χρηστοῦ πολίτου, τὴν ὑποταγὴν εἰς τοὺς νόμους τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, καί νά τὸν ὀδηγήσετε εἰς τὴν ὁδὸν τῆς εὐδαιμονίας...;”²² Ἡ μετάφραση τοῦ νομικοῦ αὐτοῦ συγγράμματος συνοδεύετο ἀπὸ ἓνα ογκώδες παράρτημα ποῦ θα μπορούσε ἀνετα νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς ἓνα εἶδος δημοκρατικῆς κατήχησης τοῦ Ἑλληνα πολίτη, ἀντίστοιχης μετὰ τὴ δημοκρατικὴ κατήχηση τοῦ Volney, βασισμένη σε παραθέματα ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ καὶ τὴν χριστιανικὴ γραμματεία.

Ἡ μετάφραση τοῦ ἐργοῦ στα ἐλληνικά εἶχε ολοκληρωθεῖ ἤδη, ὅπως σημειώσαμε, ἀπὸ τὰ 1796 ὁπότε δὲν ἰσχύει ἡ ὑπόθεση ὅτι ἡ νομικὴ καὶ πολιτικὴ πραγματεία τοῦ Ἰταλοῦ φιλελεύθερου διαφωτιστῆ μεταφράστηκε στα ἐλληνικά ἀπὸ τὸν Κοραή με τὴν ἐπιθυμία νὰ εφαρμοστούν οἱ ἀρχές τοῦ Beccaria στα ἀνεξάρτητα νησιά τοῦ Ἰονίου. Μόνον σε ἓνα σημεῖο, ὅταν ὁ Κοραὴς σχολιάζει σε ὑποσημείωση τὴν ἀποφῆ τοῦ συγγραφέα, ὅτι ὅλοι οἱ πολῖτες πρέπει νὰ εἶναι ἴσοι ἀπέναντι στοὺς νόμους, τότε μόνον ἀπευθύνεται εἰδικὰ στοὺς Ἑπτανήσιους:

“... Ἔως πότε θέλουν εἶσθαι κωφοὶ καί τυφλοὶ οἱ ταλαίπωροι ἄνθρωποι εἰς τὰ παραδείγματα τῆς πείρας καί τῆς ἱστορίας; ἔως πότε δὲν θέλουν καταλάβει οἱ νομιζόμενοι εὐγενεῖς, ὅτι αἱ ἀδικίαι προκαλοῦσιν ἐκδικήσεις, καί οἱ λεγόμενοι δυσγενεῖς ἢ δημοτικοί, ὅτι αἱ ἐκδικήσεις διεγείρουσιν ἄλλας ἐντεκδικήσεις; καί οὕτω δὲν παύει ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ἔως οὐ νὰ ἐξολοθρεῖται τό Ἔθνος ὅλον, ἢ νὰ τό ρίψῃ ὑποκάτω εἰς ζυγὸν ἀλλότριον;

”Ὅχι, φίλοι ὁμογενεῖς, νησιῶται τοῦ Ἰωνικοῦ πελάγους. Σεῖς δὲν θέλετε δώσει παραδείγματα τοιαύτης ἀγριότητος καί θηριωδίας. Σεῖς θέλετε μιμηθῆ, ὅχι τὴν διχόνοιαν ἐκείνην, ἥτις ἔρριψε τὰς δημοκρατίας τῆς Ἑλλάδος ὑποκάτω εἰς τὸν ζυγὸν τῶν Μακεδόνων καί τῶν Ρωμαίων, ἀλλὰ τὴν ἀδελφότητα, τὴν ἀγάπην, τὴν σύμπνοιαν καί τὴν ὁμόνοιαν, ἥτις ἔκαμε τοὺς ὀλιγαρίθμους Ἑλλήνας νὰ θριαμβεύσωσι κατὰ τῶν ἀναριθμίων στρατευμάτων τῆς Περσίας. Ἀπὸ σᾶς κρέματα ἡ σωτηρία, ἢ ἡ παντελής ἀπελπισία τῆς Ἑλλάδος ὅλης. Μὲ τὴν ὁμόνοιαν θέλετε δεῖξει εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, ὅτι ἔχετε ἀληθῶς ἐλληνικὰς, ἀληθῶς εὐγενεῖς ψυχὰς. Ἡ διχόνοια θέλει ἀποδείξει, ὅτι ἡ συνήθεια τῶν ἀλλοτρίων δεσμῶν σᾶς ἔκαμεν ἀναξίους τῆς ἐλευθερίας”²³.

22. *Περὶ ἀμαρτημάτων, καί ποινῶν, πολιτικῶς θεωρουμένων. Σύγγραμμα Καίσαρος Βεγκαρίου, μεταφρασθέν ἐκ τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης, καί διὰ σημειώσεων ἐξηγηθέν ὑπὸ Δ. Κοραή, Ἰατροῦ, καί μέλους τῆς ἐν Παρισίοις Ἑταιρείας τῶν Ἀνθρωποπαρατηρητῶν. Ἐν Παρισίοις. De l'imprimerie de Baudelot et Eberhart, 1802, σ. ιε'-ισ'.*

23. *Περὶ ἀμαρτημάτων, καί ποινῶν, ὁ.π., σ. 253-254.*

Με αφορμή τις έντονες ταξικές διαμάχες, που συνόδευσαν τις συνταγματικές ζυμώσεις, ο Κοραΐς εκφράζει εμμέσως την αποδοκιμασία του για το παλαιό κοινωνικό καθεστώς των νησιών. Η ταξική αντιπαλότητα μεταξύ αριστοκρατών και πληβείων (ευγενών και “δυσγενών ή δημοτικών” κατά τον Κοραΐ), παρουσιάζεται ως ολέθρια διχόνοια η οποία πρέπει να υποχωρήσει ώστε να πρυτανεύσει ένα πνεύμα αδελφότητας, αγάπης, σύμπνοιας και ομόνοιας.

Η προσεκτική διατύπωση του Κοραΐ δίνει μιά γνήσια δημοκρατική διάσταση σε έννοιες χριστιανικές και αρχαιοελληνικές, κοινότυπες και ακίνδυνες στις συνειδήσεις των αναγνωστών του. Το μήνυμα ωστόσο, για όποιον ήθελε να διαβάσει πίσω από τις γραμμές, έχει μεταδοθεί: η κοινωνική αδικία των αριστοκρατικών θεσμών, αλλοτρίων προς την ελληνική κοινωνία και συνυφασμένων με την ξένη κυριαρχία, παρέμενε μιά πηγή εντάσεων και ταραχών και καθιστούσε επισφαλή τα αγαθά της κοινωνικής ελευθερίας, την αδελφότητα και την ισονομία.

Στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι η φραστική επιφυλακτικότητα του Κοραΐ δεν αποσκοπούσε στην ίδια προστασία αλλά σε λόγους καθαρά κατηχητικούς. Όπως δηλώνει στην εισαγωγή του ίδιου βιβλίου, “ὁ φιλόστροφος φιλόσοφος χρεωστῇ νά νουθετῇ αἰνιγματωδῶς τοὺς δυνατοὺς, ἢ, ὁπότε κηρύττει τήν δικαιοσύνην εἰς αὐτοὺς, ἐνταυτῷ νά διδάσκει καὶ τοὺς ἀδυνάτους, ὅτι αἱ ἀδικίαι δέν θεραπεύονται μέ ἄλλας ἀδικίας”²⁴.

Στο Ὑπόμνημα γιά τήν παρούσα κατάσταση τοῦ πολιτισμοῦ στήν Ἑλλάδα, ο Κοραΐς θα παρουσιάσει τις προσπάθειες ενός λαού που επιθυμεί να γίνει ἔθνος. Στο σύνθετο αυτό πολιτικό κείμενο ο Κοραΐς θα αμβλύνει όλες τις διαφορές και όλες τις αντιθέσεις που χαρακτήριζαν τους ὁρους διαβίωσης των ελληνικών κοινωνικών μορφωμάτων και θα παρουσιάσει την διάσπαρτη και αντιφατική ελληνική κοινωνία, ενοποιημένη και εμπορεύμενη από τα κοινά ιδανικά του εξελληνισμού και του εκσυγχρονισμού. Έτσι, θα απαλείψει όλες τις κοινωνικές ελληνικές ιδιαιτερότητες, ιδίως εκείνες που δεν ταίριαζαν με την άνοδο της εμπορευόμενης αστικής τάξης και την μορφωτική της ηγεμονία. Όπως δεν θα αναφερθεί στους Φαναριώτες, ο Κοραΐς δεν θα αναφερθεί ούτε στους Επτανήσιους και την εφήμερη δημοκρατική εμπειρία τους, μολοντί χρεώνει στις ιδέες και τις τομές που διέδωσε η Γαλλική Επανάσταση ένα μεγάλο μέρος των ελπίδων για την αναγέννηση του ελληνικού πολιτισμού²⁵.

24. *Περί ἀμαρτημάτων...*, ό.π., σ'.

25. Η επίδραση της Γαλλικής Επανάστασης στην ελληνική “παλλιγενεσία” (régénération) νοείται κυρίως στην κοινωνική και μορφωτική αναδιοργάνωση που προτάθηκε.

Χωρίς να παραβλέπει την αυτοκρατορική και αυταρχική εξέλιξη της Γαλλίας, ο Κοραΐς συνέχισε να ελπίζει στην εθνική πλέον και όχι κοινωνική απελευθέρωση της Ελλάδας από τα γαλλικά όπλα. Με το ανώνυμο φυλλάδιό του, *Τί πρέπει νά κάμωσιν οί Γραικοί εις τās παρούσας περιστάσεις, Διάλογος δύο Γραικῶν, κατοίκων τῆς Βενετίας* όταν ἤκουσαν τās λαμπράς νίκας τοῦ Αὐτοκράτορος Ναπολέοντος, ένα είδος πρακτικού πλέον συμπληρώματος στο προπαγανδιστικό *Υπόμνημα*, που κυκλοφόρησε τον Δεκέμβριο του 1805, ο Κοραΐς προτρέπει τους Έλληνες να επενδύσουν στην επέκταση της Γαλλικής Αυτοκρατορίας έως τις χώρες τους και να μην υπολογίζουν πλέον στη βοήθεια των Ρώσων ή των Αγγλων. Η πολιτική του θέση αυτή τη φορά είναι πραγματιστική και στηρίζεται στον απλό συλλογισμό ότι το πλέον συμφέρον είναι να επιλέγεται κάθε φορά ανάμεσα στα διάφορα κακά το μικρότερο. Στο ανώνυμο αυτό κείμενο ο Κοραΐς θα αναφερθεί στην διπλή (γαλλική και ρωσική) εμπειρία των Επτανήσιων. Στην ερώτηση του διαλόγου εάν οι Γάλλοι είναι ημερότεροι και σοφότεροι από τους Ρώσους, ο Κοραΐς απαντά:

“Εἶναι τό αὐτό καί ἂν μ’ ἐρωτᾷς εάν οἱ γίγαντες εἶναι μεγαλύτεροι ἀπό τοὺς νάνους. Ὅχι μόνον σοφώτεροι, ἀλλὰ καί ἐπιτηδειότεροι καί προθυμότεροι νά μεταδώσωσι τὴν σοφίαν των εἰς ἄλλους. Ἐάν δέν ἄφιναν τὴν Αἴγυπτον οἱ Γάλλοι, καί αὐτὴ ἡ Αἴγυπτος σήμερον, φίλε, ἤθελε τρέχει εἰς τό στάδιον τῆς σοφίας. Ἐάν δέν ἄφιναν τὴν Ἑπτάνησον, ἡ Ἑπτάνησος τὴν σήμερον, μὴν ἀμφιβάλλης, ἤθελεν ἔχει πολλοὺς Γραικοὺς ἀξιους νά συγκριθῶσι μέ τοὺς πλέον σοφοὺς τῆς φωτισμένης Εὐρώπης. Ἀλλὰ τί λέγω, Γάλλοι; καί αὐτοὶ οἱ Γραικοὶ μόνοι ἦσαν ἱκανοὶ νά φωτισθῶσιν, ἐάν, ἀφ’ οὗ ἐλευθερώθησαν ἀπὸ τόν ζυγόν τῆς Βενετίας, δέν ἔπιπταν εἰς χειρότερον ἄλλον ζυγόν τόν Ρωσικόν. Τί καλόν ἐπροξένησαν εἰς αὐτοὺς οἱ Ρῶσοι; Ἔθνος τό ὁποῖον δέν ἐδυνήθη ἀκόμη νά διασκεδάσῃ τὴν ἰδίαν του βαρβαρότητα, πῶς εἶναι δυνατόν νά φωτίσει ἄλλο ἔθνος; Μετά πέντε χρόνους ὑποταγῆς εἰς τοὺς Ρώσους, μόλις οἱ ταλαίπωροι Γραικοὶ τῆς Ἑπτανήσου ἐδυνήθησαν εἰς τὴν 25 Ὀκτωβρίου τοῦ παρόντος ἔτους νά συστήσωσι σχολεῖον, καί αὐτό προσωρινόν.”²⁶

Στο τέλος του ίδιου κειμένου ο Κοραΐς θα προβλέψει την υπέρ των Γάλλων έκβαση του πολέμου και την “δίκαιη ἐπιστροφή”, όπως ο ίδιος λέει, των Επτανήσιων στην Γαλλία²⁷. Εντούτοις, την νέα προσάρτηση των Επτανήσιων στην αυτοκρατορική πλέον Γαλλία θα ακολουθήσει η απόλυτη σιωπή του Κοραΐ. Κανείς ενθουσιασμός, καμιά προτροπή, καμιά ελ-

26 *Διάλογος δύο Γραικῶν, κατοίκων τῆς Βενετίας* όταν ἤκουσαν τās λαμπράς νίκας τοῦ Αὐτοκράτορος Ναπολέοντος, Βενετία (=Παρίσι), 1805, 35-36.

27. *Διάλογος...*, ό.π., 56.

πίδα για συλλογική απελευθέρωση της Ελλάδας δεν θα διατυπωθεί πλέον δημόσια. Οι μόνες αντιδράσεις του απέναντι στις εξελίξεις των Επτανήσων θα εμπνέονται πλέον από εξωτερικές πάντοτε περιστάσεις, θα είναι ελάχιστες και ιδιωτικές. Πρόκειται κυρίως για τις αντιδράσεις του στην εκλογή του και στα αιτήματα συνεργασίας που του απηύθυνε η Ιονική Ακαδημία.

Το ζήτημα είναι γνωστό²⁸, υπενθυμίζω τις γενικές γραμμές της υπόθεσης: Η Ιονική Ακαδημία²⁹ άρχισε τις εργασίες της στην Κέρκυρα τον Ιούλιο του 1808. Το φθινόπωρο του ίδιου έτους εξέλεξε τον Κοραή αντιπρόσωπο μέλος της και ο Ιταλός Γραμματέας της Ακαδημίας απέστειλε στον Κοραή τα σχετικά έγγραφα στα ιταλικά³⁰. Ο Κοραής αποδέχθηκε μεν την εκλογή, αρνήθηκε όμως κάθε συνεργασία με την Ακαδημία και εξέφρασε ευθέως τις σφοδρές αντιρρήσεις του ως προς την μη χρήση της ελληνικής γλώσσας. Η ελληνική γλώσσα, κατά τον Κοραή αποτελεί την “μόνη σχεδόν μαρτυρία καί απόδειξη τῆς εὐγενείας ἡμῶν, εὐγενείας τόσον ἐνδοξοτέρας ὅσον εἶναι, ὅχι τοῦ δεινός ἢ τοῦ δεινός, ἀλλ’ ὁλοκλήρου τοῦ γένους εὐγένεια”³¹. Στη συνέχεια της ίδιας επιστολής νοουθετεί τους Κερκυραίους να επωφεληθούν από τις δυνατότητες που τους προσφέρει η νέα κατάσταση, “μετά τὴν ἐλευθερίαν, ἢ τουλάχιστον μετὰ τὴν εἰς φωτισμένην ἡγεμονίαν ὑποταγὴν” και να παύσουν να ασχολούνται με μάταια πράγματα³². Από την απάντηση του Κοραή, ο οποίος υπογράφει με

28. Ο Εμμ. Φραγκίσκος έχει μελετήσει το ζήτημα διεξοδικά. Βλέπε την εργασία του: “Ο Κοραής και η Ιονική Ακαδημία (1808-1814)”, *Ο Ερανιστής* 17(1965), σ. 178-198.

29. Βλ. Hubert Pernot, *Nos Anciens à Corfou, Souvenirs de l'aide-major Lamare-Picquot (1807 - 1814)*, Paris, 1918, 206-237. Σταμ. Θ. Λάσκαρις, “L'Académie Ionienne, un Institut littéraire à Corfou sous la domination napoléonienne”, *Revue des Études Napoléoniennes*, 1925.

30. Βλ. Αδαμάντιος Κοραής, *Αλληλογραφία*, Όμιλος Μελέτης του ελληνικού Διαφωτισμού, Νέα Ελληνικά Κείμενα, επιστasia Κ. Θ. Δημαρά, Τόμος Δεύτερος (1799-1809), Αθήνα, 1966, σ. 480.

31. *Όπ.*, σ. 481.

32. Πρόκειται γιά την αντίδραση του Κοραή στα βραβεία τα οποία προκήρυξε η Ιόνιος Ακαδημία γιά τη συγγραφή πραγματειών σχετικών με την αναστήλωση των διεφθαρμένων ηθών των Ιονίων. Η αθλοθέτηση δημοσιεύθηκε και στον γαλλικό φιλολογικό Τύπο, ειδικότερα στο *Magazin Encyclopédique* (13e année, 1808, t. V, 163):

“L'Académie Ionienne offre un prix de 600 fr. Qui ont été mis à sa disposition par S.Ex. le commissaire impérial, à l'auteur du meilleur ouvrage qui traitera des branches importantes de la statistique des îles Ioniennes.

M. Théotochi, président du Sénat Ionien, et membre de cette Académie, propose aussi un prix de 600 fr., en faveur des écrivains qui traiteront le mieux les deux propositions suivantes:

1) Pourquoi les habitants des îles Ioniennes, quoique doués de talents et de force d'esprit, s'occupent-ils d'objets vains et frivoles, et négligent-ils les choses les plus importantes et les plus utiles à leur bien - être?

την υπερβολική όσο και διφορούμενη διατύπωση “ὁ καιόμενος εἰς τό νά λέγεται καί νά γράφεται συμμετόχος τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας”³³, δέν λείπουν οἱ υπαινιγμοί καί οἱ αθυρόστομες αιχμές³⁴. Τά ἴδια θά επαναληφθοῦν καί με τήν ἐπόμενη ευκαιρία, στον ἴδιο εριστικό τόνο, με αφορμή τήν προκήρυξη τῶν δημοσίων μαθημάτων καί τῶν “Ὀλυμπιακῶν Βραβείων” τῆς Ἀκαδημίας³⁵, πού θά ἐστεφαν ἀνά τετραετία τήν καλύτερη ἐλληνική συγγραφή καί τήν καλύτερη μετάφραση σε ἐλληνική γλῶσσα, καί τοῦτο μολοντί ἡ πρωτοβουλία αὐτή καθρέφτιζε, τουλάχιστον ὡς πρὸς τή γλῶσσα, τή σκέψη καί τίς προηγούμενες νοθεσίες τοῦ Κοραΐ³⁶. Σε ἥ-πιο ἀλλά σταθερά ἀρνητικό τόνο θά ἀπαντήσῃ στα 1810, στίς ἐκκλήσεις τοῦ Γάλλου καί τοῦ Ἑλλήνα γραμματέα τῆς Ἀκαδημίας, Charles Dupin³⁷ καί Στέλιου Δόρια Προσαλέντη³⁸, οἱ ὁποῖοι ζητοῦσαν τή συνδρομή τοῦ προκειμένου νά ἐκδώσουν ἓνα περιοδικό σύγγραμμα τῆς Ἀκαδημίας.

Αφού ἀρνεῖται στον Δόρια Προσαλέντη κάθε συνεργασία με τήν Ἰόνιου Ἀκαδημία (προσχηματιζόμενος τήν προχωρημένη ηλικία τοῦ, τήν κακή

2) Quel serait le moyen de tourner leur esprit et leurs intérêts vers le but qui leur convient davantage?

Ἡ ἀντίδραση μοιάζει δικαιολογημένη. Βλ. καί Georges Tolia, *La Médaille et la Rouille...*, ὅ.π., σ. 318.

33. Αδ. Κοραΐς, *Ἀλληλογραφία...*, ὅ.π., σ. 483.

34. “...Ἐάν ἄλλην φοράν συνέβη ἡ τοιαύτη τῆς ἐλευθερίας κακή μεταχείρισις εἰς σᾶς, καθῶς ἱστορεῖ ὁ Στράβων, ὅστις μᾶς ἐφύλαξε καί τήν ἀπό τοῦτο τό κακόν γεννηθεῖσαν παροιμίαν, Ἐλευθέρα Κέρκυρα χεῖρ’ ὅπου θέλεις, τοῦτο εἶναι πιθανόν, ὅτι ἦτο σφάλμα τῶν Ρωμαίων περισσότερον παρά τῶν Κερκυραίων.” ὅ.π.

35. *Prix et Cours de l'Académie Ionienne. Annonces dans la séance publique de la Saint Napoléon, 1809*. Στα μαθήματα αὐτά ἀναφέρονται καί οἱ Lamare-Picquot (ὅ.π., 218-222) καί J. C. Hobhouse (*A Journey through Albania and other Provinces of Turkey in Europe and Asia, to Constantinople, during the years 1809 and 1810...*, Second edition, London 1813, vol. II, σ. 580-582 & 1099-1105).

36. Βλ. Εμμ. Φραγκίσκος, “Ὁ Κοραΐς καί ἡ Ἰονική Ἀκαδημία...”, ὅ.π., σ. 188-190.

37. Γιά τήν ἐπιστολή τοῦ Dupin βλέπε Αδ. Κοραΐς, *Ἀλληλογραφία...*, τ. 3^{ος}, Αθήνα 1979, σ. 22-23. Ὅχι μόνον ἡ πρωτοβουλία γιά τὸ περιοδικό ἀλλά καί γιά τὰ δημόσια μαθήματα καί τὰ “Ὀλυμπιακὰ Βραβεῖα” φαίνεται ὅτι εἶχαν ὡς κύριο ἐμπνευστὴ τους, τὸν νεαρό, τότε, Γάλλο γραμματέα τῆς Ἀκαδημίας, Charles Dupin καί, ἐνδεχομένως, οἱ πρωτοβουλίες αὐτές νά μὴν ολοκληρώθηκαν λόγω τῆς ἀναχώρησής τοῦ ἀπὸ τὴν Κέρκυρα. Αἰτιόλογες ἐμφανίζονται οἱ ἀπόψεις τοῦ Dupin γιά τὴν ἐλληνική γλῶσσα καί παιδεία, ὅπως διατυπώνονται στον λόγο πού ἐκφώνησε κατὰ τὴν ἐναρκτήρια συνεδρία τῆς Ἀκαδημίας. Βλ. Charles Dupin, *Considérations sur la Grèce. Discours prononcé à la séance d'Unauguration de l'Académie Ionienne, le 17 juillet 1808...*. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Dupin (1784-1873, ὁ ὁποῖος ἐμέλλε νά ἐξελιχθεῖ σε σημαντικὸ μαθηματικὸ καί ἀξιόλογο πολιτικὸ ἄνδρα), γιά τὴν Ελλάδα διατηρήθηκε καί στα ἐπόμενα χρόνια. Στα 1828 ἐκφώνησε στο γαλλικὸ Κοινοβούλιο δύο θερμούς φιλελληνικούς λόγους.

38. Γιά τὴν ἐπιστολή τοῦ Στ. Δόρια Προσαλέντη βλέπε Αδ. Κοραΐς, *Ἀλληλογραφία...*, τ. 3^{ος}, Αθήνα 1979, σ. 47-48.

του υγεία και τον φόρτο των εργασιών του), ο Κοραΐς νουθετεί ξανά τους Κερκυραίους λόγιους να καλλιεργήσουν την ελληνική γλώσσα και να καταστήσουν το ζήτημα αυτό κύρια και πρωταρχική μέριμνα της Ακαδημίας. Εξωθούμενος από όσα του έχει μόλις γράψει ο Dupin³⁹, ο Κοραΐς καταλήγει απειλώντας την Ιόνιο Ακαδημία με εθνική απομόνωση:

“Άλλ’ ἐν ὧ καταφρονεῖτε τὴν Ἑλληνικὴν Γλῶσσαν, μὴν ἐλπίζετε Ἑλληνικὴν βοήθειαν. Δυνατὸν εἶναι νὰ δοξασθῇτε ἴσα μὲ τῆς φωτισμένης Εὐρώπης τὰς πλέον λαμπράς Ἀκαδημίας, ἀλλ’ ἡ δόξα σας ποτέ δὲν θέλει κοινωνηθῇν εἰς τοὺς λοιποὺς ἀδελφοὺς σας Ἑλληνας. Ἡ Ἑλλάς δὲν ἔμπορεῖ νὰ δοξασθῇ πλὴν ἀπὸ Ἑλληνικάς, καθὼς μὴδ’ ἡ Ἰταλία πλὴν ἀπὸ Ἰταλικάς, μὴδ’ ἡ Γαλλία, πλὴν ἀπὸ Γαλλικάς Ἀκαδημίας.”

Τις επιστολές του ο Κοραΐς τις απέστειλε μέσω του φίλου του, Αλέξανδρου Βασιλείου⁴⁰, στον οποίο δεν έκρυβε τη δυσφορία του. Μεταφέρω λίγους από τους καυστικούς σαρκασμούς του: για την εκλογή του θα πει: “je me serais bien passé d’un pareil honneur”⁴¹. Όταν του ζητούν συνεργασία θα δηλώσει: “Ὀλίγον φροντίζω νὰ ᾤμαι μέλος Ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας ἥτις καταφρονεῖ τὴν προγονικὴ γλῶσσα”⁴², ενώ με αφορμὴ την προκήρυξη του ελληνικού περιοδικού: “οἱ ἄθλιοι βιάζονται νὰ δεῖξωσιν εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ γεννήματα τῆς κεφαλῆς τους”, που σωστότερα θὰ τὰ ὀνόμαζε κανεῖς “ἀποβάλματα” τῆς “Ἰονίου κενοδοξίας”. “Ἐῖθε νὰ μέ ἐλευθερώσωσι τὴν ἀηδέστατη ταύτην ἀλληλογραφίαν”, τελειώνει⁴³.

Τον πρώτο ενθουσιασμό του Κοραΐ, ενθουσιασμό που προξένησε ο γαλλικός “εκδημοκρατισμός” των νησιών, διαδέχεται η επιφυλακτική στάση του απέναντι στην αυτοκρατορική προστασία, ρωσική ή γαλλική, στάση η οποία δεν αργεί να εκφυλιστεί σε απόρριψη και απώθηση. Πριν προχωρήσουμε σε οποιαδήποτε απόπειρα ερμηνείας της στάσης του Κοραΐ, χρειάζεται να διαπιστωθεί αν αυτή αποτελεί ένα μεμονωμένο φαινόμενο ή αν βρίσκει ανταποκρίσεις στις αντιδράσεις των συγχρόνων.

39. Στην επιστολή του ο ευφυής Dupin (ό.π., 22) αναφέρεται στο προηγούμενο γράμμα του Κοραΐ προς τον Argati και προσπαθεί να δικαιολογήσει την παραμέλιση της ελληνικής γλώσσας, πιστώνοντάς την στους κερκυραίους ακαδημαϊκούς: “...Vous verrez par la suite de nos travaux quels ont été nos malheureux efforts pour faire au moins tolérer la langue Grecque dans l’Académie, trop nombreuse en hommes qui l’ignorent; nos tentatives ont été vaines comme la belle lettre ou Vous plaidez si éloquemment la cause de la Langue naturelle de ces contrées...”

40. Λόγω των ναπολεόντειων πολέμων και αργότερα του ηπειρωτικού αποκλεισμού, το ταχυδρομείο μεταξύ Παρισιού και Κέρκυρας διεκπεραιωνόταν ευκολότερα και ασφαλέστερα μέσω Βιέννης.

41. Αδ. Κοραΐς, *Αλληλογραφία...*, τ. 2ος, Αθήνα 1966, σ. 473.

42. Ό.π., σ. 485.

43. Αδ. Κοραΐς, *Αλληλογραφία...*, τ. 3ος, Αθήνα 1979, σ. 52

III. ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΕΚΔΗΜΟΚΡΑΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΠΟΔΗΜΟΚΡΑΤΙΣΜΟ ΤΩΝ ΕΠΤΑΝΗΣΩΝ

Το ενδεχόμενο καθεστωτικών αλλαγών στην καθ' ημάς Ανατολή ασφαλώς δεν άφηνε αδιάφορους τόσο την ελληνική διανόηση όσο και ορισμένα ελληνικά κοινωνικά μορφώματα, που επεδίωκαν την χειραφέτηση. Οι διαδοχικές συρράξεις μεταξύ Οθωμανών και Βενετών, Αυστριακών, ή Ρώσων, καθόλη τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας, στήριξαν και στηρίχθηκαν στην σθεναρή έκφραση του ελληνικού προ-εθνικού πατριωτισμού. Έτσι, η προς ανατολάς εξάπλωση της γαλλικής επανάστασης, με το πολιτικό και κοινωνικό μήνυμα που μετέφερε, φυσικό ήταν να εμπνεύσει πολλούς. Διάφορα κινήματα σημειώθηκαν και αρκετά κείμενα γράφτηκαν, αυθόρμητα ή καθοδηγούμενα, προπαγανδιστικά ή αντιρρητικά, από Έλληνες που είχαν εμπλακεί με τον έναν ή τον άλλο τρόπο στα τεκταινόμενα.

Η θερμή αντίδραση του Κοραή στην προσάρτηση των Επτανήσων στη Δημοκρατική Γαλλία βρήκε πολλές ανταποκρίσεις. Ο Κωνσταντίνος Σταμάτης, από το Πρακτορείο της Αγκώνας, κατέκλυζε την ελληνική ανατολή με επαναστατικό προπαγανδιστικό υλικό⁴⁴. Ζακυνθινοί, πριν καν συναφθεί η συνθήκη του Campo Formio, ζήτησαν από τον Βοναπάρτη την προσάρτηση του νησιού τους στη Γαλλική Δημοκρατία. Στην Κέρκυρα ιδρύθηκε η Πατριωτική Εταιρεία. Λαϊκά δημοκρατικά κινήματα ξέσπασαν σε όλα σχεδόν τα νησιά του Ιονίου μετά την άφιξη των Γάλλων. Ο Ρήγας, μαγνητισμένος από την γαλλική παρουσία στα Επτάνησα, έσπευσε στην Τεργέστη. Ο Χριστόφορος Περαιβός συνέθεσε και τύπωσε στην Κέρκυρα, στα 1798, τον *Ύμνο ἐγκωμιαστικό πάρ' ὅλης τῆς Γραικίας πρὸς τὸν Ἀρχιστράτηγον Μποναπάρτε, εἰς τὸν ἦχον τῆς Καρμανιόλας*. Ο Μπέης της Μάνης Τζαννέτος Γρηγοράκης έστειλε τον γιο του στο Μιλάνο να συνεννοηθεί με τον Βοναπάρτη και οι Σουλιώτες ζήτησαν κι αυτοί την προστασία του. Ο Αντώνιος Μαρτελάος συνέταξε μια Επτανησιακή Μασσαλιώτιδα⁴⁵ κι ο Πολυζώης Κοντός τύπωσε στο Παρίσι, στα 1802, μια Εποποιία του Ναπολέοντος Βοναπάρτη, όπου υμνούσε τόσο την απελευθέρωση των Επτανήσων, όσο και την εκστρατεία στην Αίγυπτο. Ακόμη κι ένας Σέρβος έφηβος, ο Φίλιππος Πέτροβιτς, απέστειλε θερμά υπομνήματα στο Διευθυντήριο, ζητώντας την απελευθέρωση της Ελλάδας. "Nous voulons être des Grecs libres, comme nos ancêtres", έγραφε, θυμίζοντάς μας

44. Β. Αικ. Κουμαριανού, "Ενέργειες του Κωνσταντίνου Σταμάτη για την απελευθέρωση της Ελλάδος", *Πρακτικά του Τρίτου Πανιωνίου Συνεδρίου*, Αθήνα, 1967, σ. 154-157.

45. Ύμνος εἰς τὴν περίφημον Γαλλίαν, τὸν ἀρχιστράτηγον Βοναπάρτην καὶ τὸν Στρατηγὸν Γεντίλην. Βλ. Α. Χ. Ζώης, "Αντώνιος Μαρτελάος", *Ανάπλασις* 1930, 5, σ. 68-69 και 6, σ. 85-85.

ότι ο οικουμενικός ελληνισμός του Ρήγα είχε τις ρίζες του πάνω σε κάποιες πραγματικότητες ⁴⁶.

Αντιθέτως, οι ενδοιασμοί του Κοραή δεν φαίνεται να βρίσκουν ανταποκρίσεις στον ελληνικό λόγο περίγυρο, ούτε να ριζώνουν σε μία συλλογικότερη αποδοκιμασία του “αποδημοκρατισμού” των νησιών. Βεβαίως, αρκετοί Επτανήσιοι δημοκράτες αποχώρησαν μαζί με τα γαλλικά στρατεύματα στα 1799 και η έρευνα έχει εντοπίσει κατά την ναπολεόντειο περίοδο δύο άλλες συγγενείς περιπτώσεις αντιδράσεων Ελλήνων διανοουμένων, οι οποίες όμως περιορίστηκαν στην κριτική των γλωσσικών επιλογών της Ιονικής Ακαδημίας. Πρόκειται για τις αντιδράσεις του Νικόλαου Μαυρομμάτη και του Αντώνιου Μελίκη, οι οποίες στάθηκαν ηπιότερες και επικεντρωμένες στο ζήτημα της φυσικής γλώσσας⁴⁷. Στη βιβλιοθήκη της ρουμανικής Ακαδημίας σώζεται ένα ανώνυμο ελληνικό χειρόγραφο το οποίο περιλαμβάνει διάφορα ενθουσιώδη, ως επί το πλείστον, κείμενα σχετικά με την παρουσία του Βοναπάρτη στα Ιόνια και την Αίγυπτο. Ανάμεσα σε αυτά και ένα κείμενο που αναιρεί, παράγραφο προς παράγραφο, ορισμένους επίσημους λόγους του Βοναπάρτη, σε μια προσπάθεια να καταδειχθεί η απόσταση ανάμεσα στα λεγόμενα και τις πράξεις του στρατηγού. Μια προσεκτικότερη μελέτη των σχολίων θα επέτρεπε να εντάξουμε το έργο στην απογοήτευση των Ελλήνων δημοκρατών ή στις αντιδράσεις των συντηρητικών κύκλων, οι οποίοι, όπως είδαμε, είχαν αντισταθεί στη διάδοση των επαναστατικών ιδεών και, αργότερα, στην παρουσία των δημοκρατικών Γάλλων στο Ιόνιο⁴⁸. Ενδεχομένως, στην ήπια παρωδία του ύμνου του Μαρτελάου από τον Νικόλαο Λογοθέτη - Γούλιαρη, να αντηχεί και η απογοήτευση μπροστά στο άδοξο τέλος των δημοκρατικών υποσχέσεων: ...Μήτε άναψαν φωτιές / Μήτε αίματα χυθήκαν, / Μήτε κάστρα έγκρεμιστήκαν...⁴⁹ Όσο για τα σατυρικά αντιδημοκρατικά στιχουργήματα του Νικόλαου Κουτούζη⁵⁰, αυτά πρέπει να ενταχθούν στην δηκτική επιτήδευση του ιδιόρρυθμου αυτού ζακυνθινού καλλιτέχνη.

46. Βλέπε συνοπτικά Ariana Camariano-Cioran, “Les îles Ioniennes de 1797 à 1807 et l'essor du courant philofrançais parmi les Grecs”, *Πρακτικά Τρίτου Πανιωνίου Συνεδρίου*, 23-29 Σεπτεμβρίου 1965, τόμος Πρώτος, Αθήνα, 1967, σ. 83-114.

47. Πρόκειται για τον Αχαρνάνα λόγο Νικόλαο Μαυρομμάτη, ο οποίος διετέλεσε μέλος της Ακαδημίας και για τον Κερκυραίο γεροϋσιαστή Αντώνιο Μελίκη. Βλ. Εμμ. Φραγκίσκος, “Ο Κοραής...”, *ό.π.*, σ. 186-187 και σ. 191-192 αντίστοιχα.

48. Πρόκειται για το χειρόγραφο 322. Βλ. Ariana Camariano-Cioran, *ό.π.*, σ. 98-99.

49. Βλ. “Νικόλαος Λογοθέτης-Γούλιαρης (1729-1832)”, στο Μ. Παπαϊωάννου, Κ. Ιορδανίδης (επ.), *Η Ελληνική ποίηση, Φαναριώτες, Άνθη Ευλαβίας, Επτανήσιοι*, Αθήνα 1980, σ. 140.

50. *Μαρτελάε μου, σοφέ μου, / ποιός πεθαίνει, πάει πεθαίνει. / Νέα Έλλάδα δέ θά δοῦμε, / Ποιός πεθαίνει, πάει πεθαίνει. // Είναι χῶμα τώρα όλα / Τ' άνδρειωμένα κοκαλάκια, / Δέν*

Οι διαδοχικές καθεστωτικές μεταβολές των Επτανήσων είχαν εθίσει τους νησιώτες σε ένα κλίμα πολιτικής αστάθειας την προσαρμοστικότητά τους. Παράδειγμα αυτής της άστατης εποχής ο Χριστόφορος Περραιβός, ο οποίος απέκρυψε τις δημοκρατικές πεποιθήσεις του και δούλεψε για τους αυτοκρατορικούς Ρώσους κι αργότερα για τους αυτοκρατορικούς Γάλλους⁵¹. Ωστόσο, αυτό που υπερίσχυσε στους κύκλους τους εμπορούμενους από δημοκρατικές πεποιθήσεις, ήταν η δυσπιστία απέναντι στην εξωτερική βοήθεια. Ο Ανώνυμος συγγραφέας του *Ρωσσοαγγλογάλλου*⁵² σκηνοθετεί την Ελλάδα να αφηγείται έμμετρα τις περιπέτειές της σε τρεις ξένους περιηγητές (έναν Ρώσο, έναν Άγγλο κι έναν Γάλλο) και να αναφέρεται στην δημοκρατική εμπειρία των Επτανήσων. Έκδηλη είναι, σε ορισμένους στίχους, τόσο η απογοήτευση από τις δημοκρατικές υποσχέσεις όσο και η καταδίκη της ρωσικής προστασίας των νησιών: Άρχισε καί η Γαλλία / νά κηρύττη λευθερία. / έφθασε στά σύνορά μου / κ' ηύξησε τά βάσανά μου. / Ύβριζε τήν τυραννία. / μά διψούσε γιά σολδιά. / Ή Ρωσσία κ' η Άγγλία, / βλέποντές τους στήν Τουρκία, / έτρεξαν νά τούς διώξουν / γιά νά μή μέ λευθερώσουν. / Τρέχει ή μία πληρωμένη / καί ή άλλη κομψασμένη, / τούς Άγαρηνούς νά σώσουν / καί έμέ νά θανατώσουν...⁵³

Πιο κοντά στη στάση του Κοραή, όπως αυτή διαμορφώνεται από τα 1803 και μετά, βρίσκεται ο συγγραφέας της *Ελληνικής Νομαρχίας*. Στο σημείο του κειμένου του όπου επιχειρεί να πείσει τους Έλληνες να μην περιμένουν εξωτερική βοήθεια αλλά να προσπαθήσουν να ελευθερωθούν με τα δικά τους μόνο μέσα, παροτρύνει τους αναγνώστες του να θυμηθούν την “πολυποίκιλο στροφή τής Γαλλικής στάσεως”: “στρέψατε τά ώττα καί τούς όφθαλμούς σας είς τήν Ίταλίαν, καί άκούσατε τούς γογκισμούς της καί ΐδατε τά δακρυά της, διά νά καταλάβητε τί θέλει νά είπῃ έλευθέρωσις άπό ξένους”⁵⁴.

Μένει να εξετασθεί εάν και κατά πόσο η στάση του Κοραή βρίσκει ανταπόκριση στο περιβάλλον των Γάλλων δημοκρατών διανοουμένων της εποχής, ειδικότερα στους κύκλους των Ιδεολόγων. Ασφαλώς το ζήτημα των Επτανήσων παρέμενε για τους Ιδεολόγους ένα δευτερεύον ζήτημα ελάσσονος

θωρείς, διδάσκαλέ μου, / Παρά μόνον σκουληκάκια. Βλ. *Η Ελληνική ποίηση*, Φαναριώτες, Άνθη Ευλαβίας, Επτανήσιοι..., ό.π., σ. 145.

51. Βλ. Χριστόφορου Περραιβού, *Σύντομος βιογραφία του Ρήγα Φεραίου*, Αθήνα, Χαρίσης, 21998, σ. 56-58.

52. Το έργο σύμφωνα με τον Κ. Θ. Δημαρά πρέπει να συντάχθηκε περί τα 1805 και να σχετίζεται με τον κύκλο του Ψαλίδα. Βλ. “Δύο ακόμη αθησαύριστα απόγραφα του ‘Ρωσσοαγγλογάλλου’”, *Ο Ερανιστής* 3(1965), 13, σ. 1-11.

53. Κ. Θ. Δημαράς, “Με πέντε άγγλους στην Ελλάδα (1811-1814). Γύρω σε μια σάτιρα” *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση* 3(1948), 10, σ. 275.

54. *Ελληνική Νομαρχία... παρά Άνόνυμου του Έλληνο*, Έν Ίταλία, 1806, σ. 220-221.

σημασίας κι αν θελήσουμε να εντοπίσουμε την στάση που τήρησαν απέναντι στις τύχες των Επτανήσων, πρέπει να την αναζητήσουμε σε ένα δεύτερο επίπεδο, περιορισμένης προσωπικής εμπλοκής αλλά ευρύτερης εμβέλειας: στον “λόγιο” Τύπο των Ιδεολόγων, ειδικότερα στην *Décade Philosophique* η οποία στάθηκε, έως τα 1807, το επίσημο όργανό τους. Στο περιοδικό αυτό με τον πολυδιάστατο και εγκυκλοπαιδικό χαρακτήρα (επιστημονικό, πολιτικό, οικονομικό, καλλιτεχνικό και φιλολογικό ταυτόχρονα) εκφράζονται ορισμένες απόψεις των ιδεολογικών κύκλων, που δεν βρίσκουν θέση στα προσωπικά συγγράμματα ή τις θεωρητικές αναλύσεις. Ας σημειωθεί εδώ ότι αρκετές απόψεις που διατυπώνονται στο περιοδικό αυτό φύλλο, έχουν συχνά προσωρινό χαρακτήρα καθώς διαμορφώνονται σταδιακά, παρακολουθώντας και σχολιάζοντας την εφήμερη ροή των γεγονότων.

Από την μελέτη του εντύπου αυτού προκύπτει μιá πρώτη ενδιαφέρουσα διαπίστωση: οι θέσεις του Κοραή για τα Επτάνησα δεν αποτελούν αποκλειστικά προσωπική του στάση. Ανάλογες θέσεις συμμερίζονται και υιοθετούν διάφοροι συντάκτες της *Décade*, ανώνυμοι και επώνυμοι. Η ταύτιση των απόψεων δεν είναι πάντα σταθερή όπως, για παράδειγμα, στην αφετηρία των φαινομένων που ερευνούμε: Ο διαμελισμός της Βενετίας και η συνακόλουθη προσάρτηση των Επτανήσων και των ηπειρωτικών εξαρτημάτων τους στη Γαλλία, προκάλεσαν έναν ισχυρό κλονισμό στις δημοκρατικές συνειδήσεις, καθόσον η Γαλλική Δημοκρατία μετερχόταν πλέον απροκάλυπτα των χειρίστων μεθόδων της διπλωματίας του Παλαιού Καθεστώτος. Στην *Décade Philosophique* δημοσιεύθηκαν ορισμένα ειρωνικά σχόλια για τους διπλωματικούς χειρισμούς της δημοκρατίας στη Βενετία, πράγμα που προκάλεσε την έντονη αντίδραση του Διευθυντηρίου και την απειλή παύσης της κυκλοφορίας του εντύπου⁵⁵. Το ζήτημα ξεπεράστηκε γρήγορα και σε επόμενο φύλλο του, το ίδιο περιοδικό ανακοίνωνε την προσάρτηση των Επτανήσων με αυτά τα λόγια: “Οι ελληνοιστές μας θα συμφιλιωθούν με τις κατακτήσεις μας και σίγουρα θα συγχωρέσουν τη στρατιά της Ιταλίας και τον Βοναπάρτη που προσέφεραν στη Γαλλική Δημοκρατία μια κλασική γη”⁵⁶.

Οι πρώτες αντιδράσεις στην ιμπεριαλιστική πολιτική του Βοναπάρτη στην Ιταλία δεν άργησαν να ξεπεραστούν. Τον πρώτο ενδοιασμό ακολουθούσε η αποδοχή καθώς το έντονο γαλλικό ενδιαφέρον του φθίνοντα 18ου αιώνα για την αρχαιότητα⁵⁷ και, κυρίως, η έντονη αρχαιοελληνική

55. Βλ. Marc Regaldo, *Un Milieu Intellectuel: la Décade Philosophique (1794-1807)*, διδακτορική διατριβή, Paris, 1976, τόμος I, σ. 153.

56. *Décade Philosophique*, vendémiaire-frimaire an VI, 1797, σ. 526.

57 Βλ. Chantal Grell, *Le Dix-huitième siècle et l'antiquité en France, 1680-1789*, 2 τόμοι, Oxford, Voltaire Foundation, 1995. Ειδικότερα τόμος I σελ. 357 κ.ε., όπου αναλύονται οι τύποι των προτύπων της αρχαιότητας στη σκέψη, την πολιτική και την τέχνη του γαλλικού 18ου αιώνα.

και ρωμαϊκή δημοκρατική ρητορική της Επανάστασης, είχαν ως αποτέλεσμα να κυριεύσει κυριολεκτικά ο ενθουσιασμός για τις ελληνικές κτήσεις της Γαλλικής Δημοκρατίας την παρισινή διανόηση και την κοινή γνώμη⁵⁸.

Οι πρώτες περιγραφές των ελληνικών κτήσεων της Δημοκρατίας ήσαν ενθουσιώδεις μολονότι άφηναν να διαφανεί μιά δύσκολη πραγματικότητα, η οποία οφειλόταν τόσο στις ρωσικές ή αγγλικές συμπάθειες των νησιωτών όσο και στην κακή διοικητική, οικονομική και αμυντική κατάσταση στην οποία είχε εγκαταλείψει τα νησιά η βενετική διοίκηση⁵⁹. Όσο προχωρούσε ο καιρός το τοπίο σκοτείνιαζε. Λίγους μήνες αργότερα η εικόνα δεν ήταν πλέον ενθουσιώδης: τα νησιά και οι ναύσταθμοί τους βρίσκονταν σε κατάσταση πλήρους αποσύνθεσης. Οι κάτοικοι μετά από ολιγαρχική και αυταρχική διοίκηση αιώνων όδευαν προς την έσχατη παρκαμή και μόνο μιά σοφή και ανθρώπινη διακυβέρνηση θα μπορούσε να αναστρέψει την πορεία των πραγμάτων⁶⁰.

Παράλληλα, τα ανώνυμα φυλλάδιά του Κοραή καθώς και η επίσημη προπαγάνδα του υπέρ των νέων δυνατοτήτων που προσέφερε στους Επτανήσιους η δημοκρατική εφαρμογή βρήκαν θερμή ανταπόκριση στο έντυπο των Ιδεολόγων. Ο φίλος του Κοραή, ο ιδεολόγος ελληνιστής Francois Thurot, ανέλαβε να παρουσιάσει στην *Décade* τους Χαρακτήρες του Θεόφραστου, δημοσιεύοντας ολόκληρο το κείμενο της αφιέρωσης του Κοραή.

Το ίδιο έντυπο θα φιλοξενήσει και μια δεύτερη φορά ένα σχόλιο για την αφιέρωση των Χαρακτήρων του Θεόφραστου στους ελεύθερους Επτανήσιους, με αφορμή την παρουσίαση της έκδοσης του Ιπποκράτη. Συ-

58. Ήδη στα τέλη του 1797 στο θέατρο της Vaudeville παιζόταν με μεγάλη επιτυχία το έργο "Οι Γάλλοι στα Κύθηρα", στο οποίο ο γαλλικός στρατός βοηθούσε την εκπατρισμένη Αφροδίτη να ξαναχτίσει τον ναό των ερώτων. Λίγες εβδομάδες αργότερα, στην Λυρική Όπερα "Ο βράχος της Λευκάδας", και "Ο Φλαμινίνος στην Κόρινθο" στο Théâtre National des Arts. Ο Ρωμαίος κατακτητής της Ελλάδας φορούσε την στολή του Βοναπάρτη και οι φιλόλογοι του *Magazin Encyclopédique* έβρισκαν κακόγουστο τον ενδυματολογικό αναχρονισμό.

59. Στα 1798 η *Décade* επεσήμαινε ότι ο πληθυσμός των νησιών διατηρούσε φιλικά αισθήματα προς τους Ρώσους, λόγω των κοινών θρησκευτικών πεποιθήσεων, ενώ η αριστοκρατία και οι κτηματίες πρόσκειντο φιλικά προς τους Άγγλους, αποκλειστικούς αγοραστές της παραγωγής σταφίδας. "Αυτά τα αισθήματα θα αμβλυνθούν", παρατηρούσε ο συντάκτης, "από τα οφέλη που οι νησιώτες θα αποκομίσουν από την ένωσή τους με τη Γαλλική Δημοκρατία" (*Décade Philosophique*, 30 pluviôse an VI (=1798), 329).

60. *Décade Philosophique*, messidor an VI (=Ιούνιος 1798). Ο αρθρογράφος υπαινίσσεται έμμεσα τους ελάχιστα δημοφιλείς Επιτρόπους που διαδέχθηκαν τον Gentilly, οι οποίοι με τις δημοκρατικές τους ακρότητες προξένησαν τη δυσaréσκεια των Επτανησίων.

ντάκτης του άρθρου, ίσως ο Ιδεολόγος φιλόσοφος Cabanis⁶¹, θα παραθέσει την αφιέρωση του Κοραή και θα τονίσει ότι η Δημοκρατική Γαλλία, (*la Grande Nation*), “καθοδηγείτο από τα Φώτα και βάδιζε στα ίχνη της αρχαίας Ελλάδας”.

Αντίστοιχες θέσεις θα διατυπωθούν λίγο αργότερα από τον Chardon de la Rochette, τον Γάλλο ελληνιστή και φίλο του Κοραή. Ο Chardon είχε ήδη παρουσιάσει στα 1799 στην *Décade* την Αδελφική Διδασκαλία ρίχνοντας βάρος στη στηλίτευση των Φαναριωτών και των λοιπών Ελλήνων συνεργατών της Πύλης⁶². Στα 1800 ο Chardon ανέλαβε να δημοσιεύσει και να παρουσιάσει, στο ίδιο έντυπο, το κείμενο του *Πολεμιστήριου Ασματος*⁶³, συνδέοντάς το με την προσάρτηση των νησιών του Ιονίου στη Δημοκρατική Γαλλία. Σύμφωνα με τον Chardon, οι Έλληνες πολέμους στην Αίγυπτο στο πλευρό των Γάλλων για να βρουν μια νέα πατρίδα. “Πίστεψαν μια στιγμή, μετά την συνθήκη του Campoformio ότι θα ξανάβρισκαν επιτέλους την πατρίδα τους και κυρίως, την ελευθερία τους, χωρίς την οποία δεν υπάρχει πατρίδα.”⁶⁴ Ο Βοναπάρτης “αναζητούσε τρόπους για να διαδώσει στους Έλληνες την παιδεία: όλα ήσαν έτοιμα. Όμως, αλίμονο, οι γλυκές ελπίδες κράτησαν μόνο λίγους μήνες. Οι Έλληνες ξανάπεσαν πάλι σε έναν ζυγό πιο αβάσταχτο τώρα που είχαν ζήσει με την ελπίδα να τον αποτινάξουν.” Και ο Chardon, την ώρα που τα νησιά είχαν ήδη περάσει στον έλεγχο της ρωσοτουρκικής συμμαχίας, παραθέτει τους στίχους που είχε απευθύνει ο Βολτέρος στην Μεγάλη Αικατερίνη, αυτή τη φορά ως έκκληση των Ελλήνων προς τον Βοναπάρτη:

61. *Décade Philosophique*, messidor-fructidor an IX (1801), σ. 325-332.

62. *Décade Philosophique*, messidor-fructidor an VII (1799), σ. 218-225. Ο Chardon σχολιάζει σε υποσημείωση (σελ. 221) τους Φαναριώτες: “[Άρχοντες] είναι το όνομα με το οποίο αυτοαποκαλούνται όλοι οι Έλληνες προύχοντες της Κωνσταντινούπολης, ιδίως αυτοί που έρχονται μπροστά στην Υψηλή Πύλη. Οι διερμηνείς του Σουλτάνου, του Καπουδάν πασά, του Βεζίρη, των πρέσβων. Οι εντολοδόχοι των ηγεμόνων της Μολδαβίας και της Βλαχίας και όσοι δολοπλοκούν για να κερδίσουν τις ηγεμονίες. Οι περισσότεροι από αυτούς τους Άρχοντες δεν είναι καν πραγματικοί Έλληνες. Προέρχονται από τη Θράκη, τη Βουλγαρία, την Καππαδοκία κ.ο.κ. Το ελληνικό έθνος, που τους σιχαίνεται, βλέπει με ευχαρίστηση τα κεφάλια τους να χάνονται. Απαρτίζουν περίπου 150 με 200 οικογένειες”.

63. *Décade Philosophique*, nivôse-ventôse an IX (1801), σ. 22-25.

64. Οι έννοιες της πατρίδας και της ελευθερίας συνδέονται ήδη από τα 1688 (*La Bruyère, Caractères*, X, 4 “Du Souverain ou de la République”). Πατριωτισμός και αγάπη για την ελευθερία, ταυτίζονται σταδιακά. Βλ. Jacques Godechot, “Nation, Patrie, Nationalisme et Patriotisme en France au XVIIIe siècle”, *Patriotisme et Nationalisme en Europe à l'époque de la Révolution Française et de Napoléon*, Paris, Société des Études Robespierriennes, 1973, σ. 7-27. Βλέπε επίσης την κλασσική εργασία του Maurizio Viroli, *For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism*, Clarendon Press, Oxford, τελευταία έκδοση 1997.

*Puissent ces purs esprits, émanés du Grand - Être,
Ces moteurs des destins, ces confidents du maître,
Que jadis dans la Grèce imagina Platon,
Conduire tes guerriers aux champs de Marathon,
Aux remparts de Platée, aux murs de Salamine;
Que, sortant des débris, qui couvrent sa ruine,
Athènes ressuscite à ta puissante voix!
Rends-lui son nom, ses dieux, ses talents et ses lois.*

Ο ενθουσιασμός του Thurot, του Cabanis και του Chardon ήταν απολύτως δικαιολογημένος. Οι Ιδεολόγοι υποστήριξαν ουσιαστικά τον Βοναπάρτη, τον φιλόσοφο στρατηγό, εγγυητή της έννομης τάξης. Τον δέχθηκαν από ενωρίς στον κύκλο τους, τον εξέλεξαν στο Ινστιτούτο, τον δέχθηκαν στην Auteuil και πλαisiώσαν τις δραστηριότητές του και τις πρώτες κυβερνήσεις του⁶⁵. Η ρήξη ανάμεσα στον Βοναπάρτη και τους Ιδεολόγους θα διαφανεί μετά τον Αύγουστο του 1802, όταν ο Βοναπάρτης θα ανακηρυχθεί ισόβιος Ύπατος και θα επέλθει μετά τον Μάιο του 1804, όταν θα καταργηθεί η Δημοκρατία και ο Ναπολέων θα ανακηρυχθεί αυτοκράτορας. Οι Ιδεολόγοι ήρθαν σε σύγκρουση με τον Ναπολέοντα, ο οποίος ευθύνεται άλλωστε και για την σημασιολογική ολίσθηση του όρου Ιδεολόγος, επιβάλλοντας την απαξιωτική έννοια του ανεδαφικού ουτοπιστή, έννοια με την οποία περιβάλλεται συχνά ο όρος έως και τις μέρες μας. Ο Ναπολέων, όπως για τους Ιδεολόγους, έτσι και για τον Κοραή θα είναι στο εξής “ὁ μέγιστος δημαγωγός”, “μεγαλουργός καὶ οὐχὶ μέγας ἀνὴρ”, που “ἀντὶ νὰ ἐλευθερώσει τοὺς καταπονούμενους τῆς Εὐρώπης λαοὺς ἀπὸ τοὺς δεσπότας των, ἐπρόκρινε νὰ γενῇ δεσποτῶν δεσπότης”⁶⁶.

Από την άλλη πλευρά, οι Ιδεολόγοι, αντιτιθέμενοι στον δεσποτισμό, δεν έτρεφαν συμπάθειες για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο μόνος από τους “κεντρικούς” Ιδεολόγους, που ασχολήθηκε με ζητήματα της ανατολικής πολιτικής, ο Volney, συνέταξε μία σφοδρή αντιτουρκική πολιτική πραγματεία και τάχθηκε απερίφραστα υπέρ του διαμελισμού της Αυτοκρατορίας⁶⁷. Οι Sonnini de Manoncourt και G. A Olivier, που κινήθηκαν και οι δύο μέσα στο Ιδεολογικό πλαίσιο, περιέγραψαν την οθωμανική παρακμή και τάχθηκαν υπέρ των ελληνικών δικαίων. Ταυτόχρονα, οι πολιτικές αναλύσεις της *Décade* παρουσίαζαν τους Οθωμανούς με τα μελανότερα χρώματα ενώ ο “ελληνικός πυρήνας” των Ιδεολόγων, υιοθετούσε τις απόψεις του Κοραή και προπαγάνδιζε την παλιγγενεσία του ελληνικού πολιτισμού.

65. Βλ. Georges Gusdorf, *La conscience révolutionnaire...*, ό.π., 315-330.

66. Βλ. Δ. Θεριανός, *Αδαμάντιος Κοραής*, Τεργέστη, Αυστροουγγρικό Λόυδ, τόμος Ι, σ. 306.

67. C. F. Chasseboeuf, dit Volney, *Considérations sur la guerre actuelle des Turcs...*, Londres (Paris), 1788.

Όσο για τη σιωπή του εντύπου των Ιδεολόγων γύρω από την έκδοση και την αφιέρωση του Beccaria, αυτή δεν εξηγείται μόνο από το γεγονός ότι η έκδοση απευθυνόταν αποκλειστικά σε ελληνόγλωσσο κοινό. Όταν κυκλοφόρησε το βιβλίο τα Ιόνια Νησιά είχαν πια χαθεί. Στην *Décade* συνέχισαν να δημοσιεύονται κείμενα σχετικά με την εφήμερη δημοκρατική περιπέτεια της περιοχής, κείμενα που απέπνεαν την πικρή γεύση της αποτυχίας και την απογοήτευση από την εχθρική απέναντι στους δημοκρατικούς Γάλλους στάση των Ελλήνων⁶⁸.

IV. ΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΟΡΑΪΚΟ ΕΘΝΙΚΟ ΣΧΗΜΑ

Αναμφισβήτητα η εμπλοκή του Κοραή στο ζήτημα της τύχης των Επτάνησων είναι βαθύτερη και ουσιαστικότερη από εκείνη των Γάλλων διανοουμένων. Το διακύβευμα στην περίπτωση του είναι πολύ σημαντικότερο από την τύχη μιάς εφαρμογής της δημοκρατίας στο μικρό ελληνικό αρχιπέλαγος του Ιονίου. Για τον Κοραή η επιτυχία της δημοκρατίας στα Επτάνησα θα αποτελούσε αδιάσειστο επιχείρημα της ελληνικής παλιγγενεσίας (*régénération*) και θα ενίσχυε τις πιέσεις του προς την γαλλική κοινή γνώμη. Ο Κοραής γνωρίζει ότι οι Γάλλοι διέθεταν μια σκοτεινή εικόνα της νεώτερης ελληνικής πραγματικότητας, παρά τις βελτιώσεις που επέφεραν οι περιηγητές των τελευταίων δεκαετιών του 18^{ου} αιώνα (Guys, Choiseul-Gouffier, Sonnini, Olivier, Stefanopoli). Αυτήν ακριβώς την εικόνα των νεωτέρων Ελλήνων, του άχθους αρούρης που προσέβαλε όλον το δυτικό πολιτισμό, επιχειρούσε να αναστρέψει ο Κοραής. Τόσο η έκδοση όσο και η δημοσίευση εκτενών μεταφρασμένων αποσπασμάτων της *Αδελφικής Διδασκαλίας* στην *Décade Philosophique*⁶⁹, όσο και η ειδιάλως α-

68. Στα 1802 ο Le Breton, ένας από τους εκδότες της *Décade Philosophique*, παρουσιάζοντας την τρίτη έκδοση του *Voyage dans la Troade* του J. B. Lechevalier, επέλεξε να παραθέσει την αφήγηση της άλωσης της Πρέβεζας από τον Αλή πασά. Οι Έλληνες της πόλης παρουσιάζονται με τα μελανότερα χρώματα. Όχι μόνον χρειάστηκε να παραμείνουν γαλλικές δυνάμεις στην Πρέβεζα προκειμένου να τους συγκρατήσουν, αλλά όταν η μάχη είχε πλέον κριθεί υπέρ του Αλή, και οι ελάχιστοι επιζήσαντες Γάλλοι υπερασπιστές επιχείρησαν να καταφύγουν πίσω από τα τείχη της πόλης, εκεί, "...σφαγιάστηκαν σχεδόν όλοι από τους κατοίκους, οι οποίοι, για να ευχαριστήσουν τους νικητές, πίστεψαν ότι όφειλαν να συμπεριφερθούν πιο βάρβαρα στους ηττημένους. Οι ιερείς, ιδίως, ξεχώρισαν με τον απάνθρωπο ζήλο τους. Αυτοί οι υποτιθέμενοι λειτουργοί του Θεού της ειρήνης και του ελέους, υπήρξαν οι πρώτοι που έβαψαν τα εγκληματικά τους χέρια στο αίμα...", *Décade Philosophique*, nivôse-ventôse an X (1802), σ. 158.

69. Ο συγγραφέας της *Αδελφικής Διδασκαλίας*, έγραφε ο Chardon στην *Décade*, "φοβούμενος ότι οι Ευρωπαίοι, στα χέρια των οποίων η τύχη θα οδηγήσει αυτό το γραπτό (την *Πατρική Διδασκαλία*), θα πιστέψουν ότι οι λανθασμένες απόψεις που εκφράζονται σε αυτό, είναι εκείνες όλων των Ελλήνων. Ότι όχι μόνον οι συμπατριώτες του έχουν βολευτεί κάτω από

νεξήγητη ελληνογαλλική έκδοση του Άσματος⁷⁰ ή, ακόμη, η αφιέρωση στους ελεύθερους Επτανήσιους της ελληνογαλλικής (πάλι) έκδοσης των Χαρακτήρων του Θεόφραστου, αποσκοπούσαν ακριβώς σε αυτόν το σκοπό: να ασκηθεί πίεση προς τα γαλλικά περιβάλλοντα.

Η ενθουσιώδης αποδοχή της δημοκρατικής καθεστωτικής αλλαγής των Επτανήσων δεν παρουσιάζει ερμηνευτικά προβλήματα καθόσον, όπως είδαμε, η στάση αυτή έβρισκε ανταπόκριση σε όλα τα δημοκρατικά περιβάλλοντα τόσο στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα όσο και στα Ιόνια Νησιά και την Γαλλία. Η ερμηνεία των ενδοιασμών του Κοραή ως προς τις μετέπειτα εξελίξεις των Επτανήσων, ενδοιασμών που κατέληξαν στην τελική –και ολοκληρωτική θάλεγε κανείς– απόρριψη, δεν είναι τόσο προφανής. Τα προσχήματα, όσο δυναμικά κι αν προβάλλονταν, δεν αρκούν. Το θέμα της γλώσσας, μείζον ζήτημα της ελληνικής μορφωτικής ενοποίησης, μοιάζει με στέρεο επιχείρημα αρχικά, εντούτοις η στάση του Κοραή παρέμεινε αναλλοίωτη και μετά τη συμμόρφωση της Ακαδημίας στις πατριωτικές επιταγές του. Τα προσωπικά ζητήματα, στα οποία τόσο ευαίσθητος ήταν ο Κοραής (οι αναφορές της Ακαδημίας στον Δούκα και οι επαφές των Ιονίων αντιπροσώπων στο Παρίσι με τον Παναγιώτη Κοδρικά⁷¹), αρκούσαν για να διατηρήσουν ακμαίο τον ερεθισμό του αλλά δεν ήσαν ικανά ώστε να προκαλέσουν την συλλήβδην απόρριψη του πρώτου ελληνικού κρατικού μορφώματος και των δημοσίων συλλογικών προσπαθειών του στον χώρο της ελληνικής παιδείας.

Παραμένει σίγουρα ενδιαφέρουσα και χαρακτηριστική η αδιαφορία του Κοραή, από τα 1803 και μετά, για τις προσπάθειες των Επτανήσων και η επακόλουθη συστηματική τους αποθάρρυνση. Η τομή του 1803 είναι πράγματι καθοριστική, χωρίς ωστόσο να σηματοδοτεί μία ουσιαστική αλλαγή στο περιεχόμενο της σκέψης του. Πρόκειται περισσότερο για μία στρατηγική διεύρυνση και όχι για αλλαγή πορείας. Πέρα από το να ασκεί πίεση στα γαλλικά περιβάλλοντα, ο Κοραής θα εντείνει τις προσπάθειές του για την ηθική και μορφωτική προετοιμασία των Ελλήνων. Ως Ιδεολόγος, ο Κοραής θα συνεχίσει να θεωρεί ταυτόσημες τις πολιτικές, τις κοινωνικές και τις πολιτισμικές διαδικασίες. Η εθνική “παλιγγενεσία” που προβάλλει ο Κοραής ορίζεται και νομιμοποιείται από την αναγεννημένη ελληνική παιδεία και στηρίζεται στις αρχές της αστικής δημοκρατίας, την ελευθερία, την ισονομία και την ηθική συνοχή.

την τυραννία και τα δεσμά, αλλά ότι προσκυνούν το χέρι που τους αλυσοδένει... Διακηρύσσουμε σε όλη την υφήλιο... ότι το μίσος των τυράννων έχει βαθιές ρίζες στις καρδιές μας...”, βλ. υποσημείωση 63.

70. Το Άσμα Πολεμιστήριον τυπώθηκε κατόπιν εορτής, όταν η εκστρατεία της Αιγύπτου είχε προ πολλού φτάσει στο άδοξο τέλος της. Για τις προσδοκίες του Κοραή, βλ. Φ. Ηλιού, Άσμα πολεμιστήριον. Ανώνυμο έργο του Κοραή, Αθήνα, 1982.

71. Βλ. Εμμ. Φραγκίσκος, “Ο Κοραής και η Ιονική Ακαδημία...”, ό.π., σ. 189-192.

Έτσι, τον Κοραή τον ενοχλούσε η ίδια η ύπαρξη της επτανησιακής πραγματικότητας, με την διπλή παιδεία της, την αριστοκρατική κοινωνία της και τους μηχανισμούς της, αυτή η *petite noblesse* που άντλησε τα προνόμιά της από τις υπηρεσίες της στην ξένη κυριαρχία και που συνέχιζε να τα διατηρεί παρά τις αλλεπάλληλες καθεστωτικές αλλαγές. Ο Κοραής δεν θέλησε αρχικά να επιτεθεί ευθέως στην επτανησιώτικη αριστοκρατία. Προτίμησε την τακτική των υπαινιγμών τόσο στα σχόλια του Beccaria όσο και στην αλληλογραφία του με τη διοίκηση της Ιονικής Ακαδημίας.

Στα 1823 ο Κοραής θα προβεί στη δεύτερη έκδοση του Beccaria την οποία προσφωνεί ετούτη τη φορά, “τοῖς μέλλουσι δικασταῖς τῶν Ἑλλήνων”⁷². Μέσα από έναν μηχανισμό επιστροφής του απωθημένου, ο Κοραής θα αφιερώσει στον πρόλογο της νέας έκδοσης δεκάδες σελίδων στην κριτική των αριστοκρατικών θεσμών καθώς και όλων των κοινωνικών ομάδων ακόμη και των ατόμων που διατηρούσαν προνόμια, κληρονομικά, θεσμικά ή συντεχνιακά.

Θα θυμηθεί την αφιέρωση του 1802:

“Τὴν πρώτην ἔκδοσιν ἐπροσφώνησα εἰς τὴν τότε νεοσύντακτον ἑλληνικὴν πολιτείαν τῶν Ἑπτὰ νήσων. Καί ἡ συντομωτάτη προσφώνησις ἔφερε τελευταῖα τὰ λόγια ταῦτα, ΔΙΑ ΤΑΣ ΧΡΗΣΤΑΣ ΕΛΠΙΔΑΣ ΑΝΕΘΗΚΕ. Τὰ ἐλπιζόμενα ὅμως τότε χρηστά κυοφοροῦνται ἀκόμη, οὐδ’ ἐξεύρω τί τὰ ἐμπόδισ’ ἕως τώρα νὰ γεννηθῶσι. Εἴθε μὴ κατηγορηθῶσι δι’ ἄλλο οἱ ὁμογενεῖς μας παρὰ διὰ τὸ μακρος τῆς κυοφορίας! Οἱ Ἑπτανησιῶται αἰτιῶνται ἴσως τοὺς Ἀγγλους. Οἱ Ἀγγλοι πάλιν τοὺς Ἑπτανησιώτας. Τίνων ἡ κατηγορία δικαιολογεῖται, δέν εἶν’ εὐκολος ἡ περὶ τούτου κρίσις...”⁷³

Στον πρόλογο αυτό θα στιγματίσει την “πρόληψη τῆς εὐγενείας” των “κτηματικῶν” της Επτανήσου. Η μόνη αληθινή ευγένεια είναι γι’ αυτόν η αδελφότητα και η φιλοπατρία. “Οἱ ἐκ μνημάτων εὐγενεῖς” της Επτανήσου στηρίζονται “εἰς προγόνων ὑπουργήματα δουλικά καὶ αἰσχρά” στη “Βενετική ὀλιγαρχία”. Εξορκίζει τους Επτανήσιους να ενωθούν στην προσπάθεια των υπολοίπων Ελλήνων για αδελφότητα, ελευθερία και ισονομία και συγχρόνως τους Έλληνες να μην επιτρέψουν “νὰ λάβει εἶσοδο εἰς τὸ πολίτευμά μας ἡ λέπρα τῆς κατὰ διαδοχὴν εὐγενείας”⁷⁴.

Δημοκράτης, πιστός στις φιλελεύθερες κοινωνικές αρχές της Γαλλικής Επανάστασης, έχοντας αναγάγει την αρχαιοελληνική και ρωμαϊκή ρητο-

72. Αδ.. Κοραής, *Βεκκαρίου, Περί ἀδικημάτων καὶ ποινῶν...*, Παρίσι, τυπογραφία Διδότου, 1823.

73. Όπ., λ’.

74. Όπ., λ’ - ν’.

ρική των Ιδεολόγων σε ενεργό συνιστώσα της ελληνικής εθνικής συνοχής, ο Κοραής όπως στην περίπτωση των Φαναριωτών έτσι και στην περίπτωση των Επτανησίων, καυτηριάζει αρχικά και εν τέλει αδιαφορεί για τις ιδιαιτερότητες εκείνων των κοινωνικών και μορφωτικών οντοτήτων που δεν εντάσσονταν στο μαχητικό σχήμα του αστικού έθνους-κράτους που ευαγγελιζόταν.

Από την στροφή του 1803 και μετά, ο Κοραής αρθρώνει την νεοελληνική εκδοχή του αστικού κράτους, με την ιστορία, τη γλώσσα, την παιδεία του και τη δημοκρατική του παράδοση. Μέσα από το έργο του οι προτεραιότητες, ο στόχος και η προοπτική προτείνονται πλέον αδρά και μαχητικά. Οι κεντρικοί προσδιορισμοί διατυπώνονται και ο γενικός λειτουργεί πλέον ισοπεδωτικά έναντι των ειδικών. Ίσως στο σημείο αυτό να βρίσκεται η διαφορά ανάμεσα στο σχήμα που επεξεργάστηκαν ο Ρήγας και η ριζοσπαστική φαναριώτικη διάνοηση και εκείνο που προώθησε δυναμικά ο Κοραής. Πρόκειται για μια καθοριστική τομή στην ωρίμανση της εθνικής ιδέας, η οποία δεν αποζητά πλέον την σύνθεση των αντιθέσεων και των ιδιαιτεροτήτων αλλά επιβάλλει μια γενικευτική τελική κατάφαση. Μία κατάφαση ικανή να πλαισιώσει και να στηρίξει ένα ελληνικό, αστικό και δημοκρατικό κράτος-έθνος.